

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΟΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Λ. ΠΙΕΡΡΗΣ

ΚΥΚΛΟΣ ΚΕ΄
ΠΕΡΙΟΔΟΣ 2011 - 2012

ΑΝΘΡΩΠΟΓΟΝΙΑ
Φυσική Ιστορία του Ανθρώπου
Ή
Ανθρώπινη Φύση και Ανέλιξη
(από τις Δυναμερές Πρωταρχές
μέχρι την Ακμή της Τελειότητας)

30ο Σεμινάριο

Το Σεμινάριο

Προσθέσαμε δύο έκτακτα Σεμινάρια για να καλύψουμε εν μέρει την καθυστέρηση που προκάλεσε η συστηματικότερη απασχόλησή μας με τις τρέχουσες εξελίξεις στον Κόσμο, στην Ευρώπη και στην κακοδαίμονα χώρα μας. Η παρέκκλισή μας από το προαναγγελλμένο πρόγραμμα προς το Έπος του Κόσμου, την Ευρωπαϊκή φαρσοκωμωδία και την τραγωδία του

ΝεοΕλληνισμού δεν επεβάλλετο μόνο από την βαρύνουσα σημασία των συμβαινόντων δραστηκών και παθητικών, αλλά και δια την αναγκαία απόδειξη της απόλυτης συνάρτησης θεωρητικής σοφίας και πρακτικής φρόνησης στον κλασσικό Ελληνισμό κατά τον Λόγο του Όντος.

Το δεύτερο έκτακτο Σεμινάριο και 30ο του φετινού ΚΕ' Κύκλου θα πραγματοποιηθεί την Πέμπτη 18 Ιουλίου του Σωτήριου και Αναγεννητικού έτους 2012 της Δημιουργικής Καταστροφής, στις 8.30 το βράδυ. Είναι το δέκατοτρίτο λοιπόν του Δ' και τελευταίου μέρους του Κύκλου της Ανθρωπογονίας, του μέρους όπου ασχολούμαστε ειδικότερα με την γέννηση και την εξέλιξη της φιλοσοφικής σκέψης τον 6ο και 5ο αιώνα π. Χ. Με αυτό κλείνει ο 25ος Κύκλος των Σεμιναρίων μας της περιόδου 2011 – 2012.

Με το Κείμενο Σκέψης που σας στέλνω εδώ συμπληρώνουμε την διεξόδευση της πρώτης φάσης της φιλοσοφικής ανάπτυξης μετά την ανάδυση του Λόγου. Πρόκειται για το Ιωνικό τρίγωνο της Μιλησιακής φυσιολογίας, της Πυθαγόρειας μεταφυσικής (Σάμος) και της κοσμολογίας του Ηρακλείτου (Εφεσος). Συνδεόμαστε έτσι με την αρχή της δεύτερης φάσης, την οντολογία του Παρμενίδη, την ανάλυση της οποίας πραγματοποιήσαμε στον 23ο Κύκλο των Σεμιναρίων, στα Κείμενα Σκέψης του οποίου και παραπέμπω.

Έχουμε παραλείψει την εντελεχή διάρθρωση της γέννας αυτής καθεαυτής του Λόγου από το πνεύμα του Μυστηρίου, μέσω της μελέτης της «μεικτής» σκέψης του Φερεκύδη και της Ορφικής θεολογίας, καθώς και την ιδιαιτερότητα του Ξενοφάνη. Με αυτήν την έρευνα αφ' ενός, και την ΜεταΠαρμενίδειο προπλατωνική φιλοσοφία αφ' ετέρου, θα ασχοληθούμε στον επόμενο Κύκλο που θα αρχίσει το φθινόπωρο (Νοέμβριο).

Στην τελευταία μας συνάντηση τώρα θα επισκοπήσω τις μείζονες γραμμές της εξέλιξης από την ανάδυση του φιλοσοφικού Λόγου στις αρχές του πολυδύναμου 6ου αιώνα π.Χ. μέχρι την πνευματική, πολιτική και νομική καταδίκη και εκτέλεση του Σωκράτη αρχομένου του 4ου αιώνα του Ύστερου Κλασσικού (399 π. Χ.). Στο σκελετικό αυτό διάγραμμα της θεμελιώδους μορφής της φιλοσοφίας, μερικούς εκπαγλους μύες έχουμε διαζωγραφήσει και διαπλάσει. Οι υπόλοιποι θα προστεθούν στην νέα περίοδο. Αλλ' εξ όνυχος τον λέοντα. Και έχουμε ήδη παραστήσει πολύ περισσότερο από τον όνυχια του Ελληνικού Λόγου.

Τίτλος του τελευταίου Σεμιναρίου είναι:

Η Ανοδος και η Πτώση
της Προπλατωνικής Φιλοσοφίας.
Δοκιμή Φιλοσοφικής Ιστορίας των Ιδεών.

Ο ΗΡΑΚΛΕΙΤΕΙΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Το ερώτημα της αρχής σηματοδοτεί την έν-αρχη της Ελληνικής φιλοσοφίας, αποτελεί την αρχή της. Η φύση της φιλοσοφικής σκέψης, η γέννηση και ουσία της κατά τα δυο συνταυτιζόμενα νοούμενα της «φύσης», συνίσταται πρωτίστως στην αρχολογία, στην αναζήτηση της αρχής των πραγμάτων, τόσο ουσιαδώς όσο και στη φυσιολογία, στην αναζήτηση της φύσης (αρχής και ουσίας) των όντων.

Είδαμε πως από την αρχή το ερώτημα του όντος τίθεται ως πρόβλημα περί των αρχών της φυσικής ύπαρξης. Και είδαμε επίσης πως από τη στιγμή που τίθεται ερώτημα περί αρχής, η προϋπόθεση, απροϋπόθετη, μιας πρώτης αρχής (ή πρώτων αρχών) είναι αναγκαία. Διότι άλλως η σειρά των οντολογικών προϋποθέσεων του δεδομένου θα ήταν άπειρος, και έτσι το δεδομένο θα κρεμόταν στην ύπαρξή του από μια άπειρη σειρά, επομένως δεν θα ετίθετο ως δεδομένο, θα στερείτο οντολογικής θεμελίωσης. Ένα *regressus ad infinitum* (απαγωγή στο άπειρο) στις προϋποθέσεις ενός «δεδομένου» καθιστά την ύπαρξή του αδύνατη. Χρειαζόμαστε αναγκαστικά την ανυπόθετη αρχή του Πλάτωνα, την αρχή που δεν υπο-τίθεται σε κάτι βασικώτερο και εσχατώτερο.

Το ερώτημα περί αρχής του όντος οδηγεί αναγκαία στη θέση πρώτων αρχών του όντος. Και η φιλοσοφία αναδυόμενη ταυτίζεται προς μια αρχολογία της φύσης, ένα λόγο περί πρώτων αρχών της φυσικής ύπαρξης μέσα στην οποία ευρίσκεται και αυτοανακαλύπτεται ο άνθρωπος. Η πρώτη Ιωνική φυσιολογία, η Φιλοσοφία της Μιλήτου, έθεσε μία αρχή των όντων του φυσικού κόσμου. Είναι ένας Μονισμός της πρώτης Αρχής. Στον Θαλή και Αναξιμένη η αρχή είναι μια ουσία του Κόσμου, το ύδωρ (η υγρή ουσία της χύσεως και ροής ως ζωής) ή ο αήρ (η αέριος ουσία της κυριευούσης διάχυσης και περίχυσης). Κατά βάση λοιπόν εδώ αρχή της φύσης είναι ένα μέρος της φύσης. Ο Αναξίμανδρος, διαπιστώσαμε, έκανε το δεύτερο μεγάλο βήμα της φιλοσοφικής Μιλησιακής αρχολογίας: η πρώτη αρχή του όντος δεν μπορεί να είναι το ον όπως αυτό υφίσταται στον κόσμο της φυσικής ύπαρξης. Έθεσε με τον τρόπο που αναλύσαμε το Άπειρο ως αρχή του πεπερασμένου όντος.

Προχωρώντας στην ίδια αναζήτηση, και θεμελιώνοντας την περαιτέρω πορεία πάνω στα προηγούμενα κεκτημένα, ο Πυθαγόρας επιτελεί το τρίτο γιγαντιαίο βήμα με τη δεύτερη (Σαμιωτική) Ιωνική αρχολογία. Δυο είναι οι πρώτες αρχές των όντων του φυσικού «Κόσμου», το Άπειρο του Αναξίμανδρου και το συζυγές Πέρας. Ο Πυθαγόρειος

Μεταφυσικός Δυισμός των πρώτων αρχών λύνει όμορφα (με «κάλλος» άρα αρμονίας άρα οντολογική αλήθεια) τις βαθύτατες απορίες της οντολογίας, όπως διεξοδεύσαμε κατά τα κύρια γνωρίσματά τους στο προπροηγούμενο Κείμενο Σκέψης. Το Πέρας και το Άπειρο δεν είναι όντα, δεν είναι μέρη του όντος, δεν είναι στοιχεία του όντος με την έννοια των φυσικών θεμελιωδών ατόμων μερών του, είναι οντολογικές συνιστώσες του φυσικού Είναι. Η αντίδραση του Ηράκλειτου στην πορεία που είχε λάβει η φιλοσοφική σκέψη είναι βίαιη. Άγρια και η έκφραση της αντίθεσής του προς την τελευταία και τελειότερη μορφή της, τον Πυθαγορισμό. Αλλά πρέπει να συνεννοήσουμε ότι ο Ηράκλειτος αντιτίθεται προς έναν καθιερωμένο τρόπο σκέψης του κοινού νου, του οποίου υψηλή έκφανση είναι ο Πυθαγορισμός, και αυτός ως κατακλείδα μέχρι τότε της όλης φιλοσοφικής θεωρίας. Ο

τρόπος σκέψης στον οποίο ο «Σκοτεινός» φιλόσοφος αντιτίθεται ριζικά αντιστοιχεί φυσικά προς μια κοσμοθεωρία, την θεωρία του Κόσμου ως μιας οντολογικής ποικιλίας. Ο σύστοιχος τρόπος σκέψης συνίσταται λοιπόν σε μια ποικιλογνωσία, σε μια «ιστορία» με την αρχαϊκή σημασία του όρου, γνώση μερικών πραγμάτων και γεγονότων, ασύνδετων ή μόνον μερικά συνδεδεμένων, χωρίς την ουσιώδη ολοκληρία της σοφίας. Πρόκειται δηλαδή για μια αντίθεση ιστορίας (γνώσης των επιμέρους με μερικές ολοκληρώσεις) και σοφίας (γνώσης με απόλυτη ολοκλήρωση κατά την ολοκληρία του όντος). Σαφέστατα υποδηλώνει τη βάση της συνολικής αντίθεσής του ο Ηράκλειτος στο B40:

πολυμαθὴν νόον ἔχειν οὐ διδάσκει· Ἡσιόδου γὰρ ἂν ἔδιδάξε καὶ Πυθαγόρην αὐτὶς τε Ξενοφάνεά τε καὶ Ἑκαταῖον.

Πέραν της ουσιώδους κατηγορίας (η πολυμάθεια των μερικών δεν διδάσκει τη νοερή εποπτεία του όλου), η επιλογή των κατηγορουμένων είναι σημαντικότερη και χαρακτηριστικότερη. Ο Ησίοδος, κύρια μορφοποίηση της θεολογικοκοσμολογικής και θεογονοκοσμογονικής γνώσης. Ο Πυθαγόρας, σπουδαιότερος εκπρόσωπος της νέας φιλοσοφικής γνώσης. Ξενοφάνης ο ιδιοφυής στοχαστής που προσέγγιζε χωρίς να φθάνει τη θεώρηση του Ηράκλειτου και γι' αυτό τιμωρείται από αυτόν στον Άδη της Α-νόητης πολυμάθειας. Και ο Εκαταίος ο εντυφεύστερος εκπρόσωπος της νέας ιστορικής γνώσης. Η Ηρακλείτεια μόνωση και αντίθεση προς πάσα την ανθρώπινη γνώση πάει μακρύτερα. Σκληρά ομιλεί και γι' αυτόν τον Όμηρο, τη Βίβλο του Ελληνισμού, και την κορυφή της Επικής ποίησης. Συγκαταλέγει στη σκληρή τιμωρία και τον μέγα ιαμβογράφο Αρχίλοχο, για την ισορροπία της κατηγορίας, ώστε να περιλαμβάνει το αριστοκρατικό μεγαλείο της αριστείας και μαζί την κατοπτρική της εικόνα, την προσβλητική διαπόμπευση του «δήθεν», την οξύτατη επίθεση στον αντίπαλο της αριστείας. Και έτσι μας λέει (B42):

τόν τε Όμηρον... ἄξιον ἔκ τῶν ἀγώνων ἐκβάλλεσθαι καὶ ραπίζεσθαι καὶ Αρχίλοχον ὁμοίως. Στους αθλητικούς αγώνες της σωματικής αριστείας ο Όμηρος εραψωδεῖτο και κιθαρωδεῖτο, ο δε Αρχίλοχος ιαμβολογεῖτο και αυλοδεῖτο. Να εκβληθούν από την πραγμάτωση του Ελληνικού αγωνιστικού ιδεώδους της ζωής και να ραπισθούν!

Η αντιδικία του Ηρακλείτου είναι διττή. Αφενός (1) προς μια διαδεδομένη ἔστω κι αν μη συνειδητά διαρθρωμένη κοσμοθεωρία κατά την οποία ο Κόσμος είναι μια ποικιλία μερικώς ολοκληρωμένων μερών. Και αφετέρου (2) προς μια κοσμοθεωρία σύμφωνα με την οποία η παρατηρούμενη ποικιλία της κοσμικής ύπαρξης διέπεται εν πολλοίς αλλ' ανολοκλήρωτα από το νόμο των αντιθέτων. Ο Πυθαγορισμός είναι η τελειοποίηση κατ' αυτόν αυτής της υποκείμενης δεύτερης κοσμοθεωρίας. Από τον Νόμο των Εναντίων κάνει απόλυτο Δυισμό Πρώτων Αρχών. Και οι δυο αυτές κοσμοθεωρίες έχουν πάντως τον σύστοιχο τρόπο σκέψης που επεσήμανα παραπάνω: μερικότητα και συνεπακόλουθη ασυνδετότητα.

Την αντίθεση του Ηρακλείτου προς αυτόν τον διαδεδομένο τρόπο σκέψης που λόγω μερικότητας δεν βλέπει την ισχυρή σύνδεση των πραγμάτων σε ολοκληρία, μας τη διασαφεί η δοξογραφική πληροφορία που έχουμε ότι επιτίμησε τον Όμηρο επειδή είπε (στην Ιλιάδα Σ 107) είθε να χανότανε από θεούς και ανθρώπους η Έρις, γιατί δεν κατάλαβε ότι δεν υπάρχει αρμονία χωρίς αντίθετα. Αν συνεπώς εξαφανιζόταν η Έρις δεν θα υπήρχε Σύμπνοια και Ομόνοια όπως ήλπιζε, αλλά το Χάος. Α 22 (από τα Ηθικά Ευδήμεια, Η 1235a25 sqq.): καὶ Ἡράκλειτος ἐπιτιμᾷ τῷ ποιήσαντι «ὥς ἔρις ἔκ τε θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἀπόλοιτο»· οὐ γὰρ εἶναι ἀρμονίαν μὴ ὄντος ὀξέος καὶ βαρέος οὐδὲ τὰ ζῶα ἄνευ θήλεος καὶ ἀρρενος ἐναντίων ὄντων.

Χωρίς την Έρι θα χανόντουσαν τα πάντα είπε ο Ηράκλειτος κατά τον Σιμπλικίο (Commentaria in Aristotelis Categorias, 412, 26 Kalbfleisch), ibid.: οἰχήσεσθαι γὰρ φησι πάντα.

Και ο ΝεοΠυθαγόρειος Νουμήνιος συμφωνεί εκθύμως, το εικός, με τον Ηράκλειτο επ' αυτού, βάζοντας έναν τόνο ηθικού-οντολογικού προβληματισμού στην εικόνα (apud Chalcidius, *Commentaria in Platonis Timaeum*, c. 297), *ibid.*: Numenius laudat Heraclitum reprehendentem Homerum qui optaverit interitum ac vastitatem malis vitae, quod non intelligeret mundum sibi deleri placere, siquidem silva, quae malorum fons est, exterminaretur.

Ο Όμηρος δεν βλέπει τη σημασία των αντιθέτων: η εναντιότητα είναι προϋπόθεση της κοσμικής αρμονίας, και ο τυφλός ποιητής θέλει να «λειάνει» τη φυσική ύπαρξη, ώστε να κυριαρχεί το ημισφαίριο του Ολυμπίου Φωτός. Δεν καταλαβαίνει ότι αν ήταν δυνατόν και γινόταν να χανόταν η χθόνια και σκοτεινή διάσταση των πραγμάτων από τον κόσμο, δεν θα επικρατούσε τότε το φως αλλά θα διαλυόταν ο Κόσμος σε ένα απεχθές χάος. Διότι η Έρις είναι η ουσία της δικαιοσύνης όπως θα δούμε στο B 80. Και B8:

τὸ ἄντιξουν συμφέρον καὶ ἕκ τῶν διαφερόντων καλλίστην ἁρμονίαν.

Από την άλλη μεριά, εξ αντιθέτου, ο Ησίοδος κατανοεί μεν τον ρόλο της εναντιότητας στη σύσταση του κόσμου (η Θεογονία του είναι η πρώτη διακήρυξη του Διαισθητικού πνεύματος), αλλά αποτυγχάνει στον δεύτερο σκοπό της σοφίας, να εννοήσει την ταυτότητα των αντιθέτων. Έτσι, ο Ηράκλειτος ειρωνεύεται τη διδασκαλική επιρροή του Ησίοδου, B 57: διδάσκαλος δὲ πλείστων Ησίοδος· τοῦτον ἐπίστανται πλείστα εἰδέναι, ὅστις ἡμέρην καὶ εὐφρόνην οὐκ ἐγίνωσκεν· ἐστὶ γὰρ ἓν.

Τον θεωρούν οι άνθρωποι μέγα διδάσκαλο, αυτόν που δεν ήξερε τα προκείμενα, την ημέρα και τη νύκτα (Θεογονία, 123, 748 sq.). Και δεν τα γνώριζε αληθώς διότι αγνοούσε ότι είναι ένα κατά βάθος. Και όχι μόνον δεν γνώριζε ότι ημέρα και νύχτα είναι το αυτό πράγμα, αλλά αγνοούσε και την ενότητα της ημέρας, ότι η ημέρα είναι κατά φύσιν μια και η αυτή.

Αντιθέτως ο Ησίοδος διαιρούσε τις ημέρες σε αποφράδες και αγαθές [Έργα και ημέραι, 765 sqq.]. Μνημονεύεται από τον Πλούταρχο, B 106:

περὶ δ' ἡμερῶν ἀποφράδων εἴτε χρὴ τίθεσθαι τινὰς εἴτε ὀρθῶς Ἡράκλειτος ἐπέπληξεν Ἡσιόδῳ τὰς μὲν ἀγαθὰς ποιουμένῳ, τὰς δὲ φαύλας, ὥς ἀγνοοῦντι φύσιν ἡμέρας ἀπάσης μίαν οὔσαν, κτλ.

Η αναγνώριση της ταυτότητας των αντιθέτων είναι το δυσκολότερο μάθημα. Μόνο ο Ηράκλειτος πιστεύει ότι το κατανόησε. Γι' αυτό επιτίθεται δριμύτατα κατά του Πυθαγόρα που έμεινε στα πρόθυρα του Ναού της Σοφίας. Παραδίδεται ότι ο Πυθαγόρας επινόησε τον όρο «φιλοσοφία» για να υποδηλώσει την περί τη σοφία ανθρώπινη ενασχόληση σε διάκριση και αντιπαράθεση προς την ίδια τη θεία σοφία. Ο Ηράκλειτος, θα δούμε, επιμένει στη σοφία. Ο άνθρωπος θέλει, και κατ' αρχήν μπορεί, να φθάσει στη σοφία. Στο Νου του Διός. Να ταυτιστεί με το Σοφό, το Σοφό ον.

Ο Πυθαγόρας απέτυχε να γίνει Σοφός. Έμεινε φιλόσοφος με τη δική του έννοια, ορεγόμενος τη σοφία. Και τον μαστιγώνει ο Ηράκλειτος ανελέητα (B 129):

Πυθαγόρης Μνησάρχου ἱστορίην ἥσκησεν ἀνθρώπων μάλιστα πάντων καὶ ἐκλεξάμενος ταύτας τὰς συγγραφὰς ἐποίησατο εἰαυτοῦ σοφὴν, πολυμαθὴν, κακοτεχνίην.

[Ο Diels θεωρούσε το απόσπασμα μη γνήσιο, και ο Kranz το κράτησε στη θέση των «Αμφιβόλων, Ψευδών και Ψευδεπιγράφων Αποσπασμάτων» παρά την άποψη του ότι είναι γνήσιο. Ο μόνος πραγματικός λόγος που επικαλείται ο Diels για την κιβδηλότητα του αποσπάσματος είναι ότι ο Πυθαγόρας δεν είχε γράψει βιβλία. Εκλαμβάνει στο χωρίο την έκφραση ταύτας «τας συγγραφάς» ως αντικείμενο του «ἐποίησατο». Αλλά αυτό πρώτον δεν χρειάζεται. Στον αρχαϊκό τρόπο γραφής εύκολα η έκφραση αποδίδεται στο «ἱστορίην»: όλες αυτές τις συγγραφές που περιλαμβάνουν την «ιστορία» ως γνώση μύθων, γεγονότων, πραγμάτων. Αντικείμενο του «ἐποίησατο» αντιθέτως είναι το «σοφίην κτλ.». Κατασκεύασε

τη «σοφία» του που είναι στην πραγματικότητα όχι σοφία αλλά πολυμάθεια και κακοτεχνία. Το δεικτικό «ταύτας» είναι εξίσου «δύσκολο» αναφερόμενο στις συγγραφές ιστορίας, όσο και σε υποτιθέμενα συγγράμματα του Πυθαγόρα. Αλλά είναι αρχαϊκή «σκληρότητα» ύφους, όπως σωστά το περιέγραψε ο Reinhardt. Και δεύτερον, αν το «ταύτας τὰς συγγραφάς» έθετε ανυπέρβλητο πρόσκομμα στη ροή του Ηρακλείτειου λόγου, θα μπορούσε να θεωρηθεί ως επεξηγηματική προσθήκη του Διογένη Λαέρτου ή της πηγής του (κατά την έννοια του Corssen, Rhein. Museum, 67 (1912) 16). Ή να αθετηθεί η έκφραση (Zeller) ή ολόκληρη η φράση «έκλεξάμενος ταύτας τὰς συγγραφάς» (Th. Gomperz).

Για τη θετική υποστήριξη της γνησιότητας του αποσπάσματος αρκεί να αναφερθεί η κυρίαρχη ιδέα για την παντογνωσία του Πυθαγόρα, η οποία ήδη διατρανώνεται από τον Ίωνα τον Χίο (σωστά υπέδειξε ο Kranz), 36 B4, στο εξής ελεγείο του για τον Φερεκύδη, θεωρούμενο διδάσκαλο του Πυθαγόρα:

ὥς ο' μὲν ἠγορέη τε κεκασμένος ἤδ' ἐ καὶ αἰδοῖ
καὶ φθίμενος ψυχῇ τερπνὸν ἔχει βίοντον,
εἵπερ Πυθαγόρης ἐτύμως ο' σοφὸς περὶ πάντων
ἁνθρώπων γνῶμας εἶδε καὶ ἐξέμαθεν.

Στους δυο τελευταίους στίχους ο Ίων σαφώς επαναλαμβάνει την αναγνωριζόμενη από τον Ηράκλειτο πολυμάθεια του Πυθαγόρα, είδε και εξέμαθε τις γνώμες όλων των ανθρώπων και για όλους τους ανθρώπους, συνεπώς διάβασε όλες τις σχετικές συγγραφές, και εν πάση περιπτώσει άσκησε «ιστορίην» υπέρ πάντας ανθρώπους. «Πυθαγόρης ο' σοφός», η αναφορά του «αὐτὸς ἔφα» είναι η διαδεδομένη γνώμη στην οποία ο Ηράκλειτος σφόδρα αντιτίθεται. Αυτό είναι το νόημα του αποσπάσματος: πολυμαθής ο Πυθαγόρας ναι, σοφός όχι.]

Η φιλοσοφία, λέγει ο Ηράκλειτος, χρειάζεται την πολυμάθεια της ιστορίας, της γνώσης των επιμέρους. Όχι η πραγματική σοφία εννοεί. B 35:

χρὴ γὰρ εὖ μάλα πολλῶν ἱστορας φιλοσόφους ἄνδρας εἶναι.

Ένα από τα μακρότερα αποσπάσματα του Ηράκλειτου που έχουμε, αναφέρεται σε ένα βιογραφικό ανέκδοτο περί Ομήρου και ο Ηράκλειτος το χρησιμοποιεί για να σημάνει τον τρόπο που οι άνθρωποι απατώνται στη γνώση των πιο φανερών, γιατί δηλαδή ο διαδεδομένος και σηνήθης τρόπος σκέψης των ανθρώπων είναι θεμελιωδώς λανθασμένος. Ο Όμηρος ήταν κατά παράδοση τυφλός. Ενέτυχε σε ομάδα παιδιών που εφειρίζοντο. Τα ρώτησε τι κάνουν και εκείνα του απάντησαν με ένα αίνιγμα: αφήνουμε αυτά που είδαμε και πιάσαμε, φέρουμε αυτά που δεν είδαμε και δεν πιάσαμε. Δεν το έλυσε το αίνιγμα ο Όμηρος. Και γράφει ο Ηράκλειτος (B 56):

ἐξηπάτηνται οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὴν γνῶσιν τῶν φανερῶν παραπλησίως Ομήρῳ, ὃς ἐγένετο τῶν Ἑλλήνων σοφώτερος πάντων [η Ηρακλείτεια ειρωνική χρήση του όρου «σοφός»].

ἐκεῖνόν τε γὰρ παῖδες φθειρας κατακτείνοντες ἐξηπάτησαν εἰπόντες· ὅσα εἶδομεν καὶ ἐλάβομεν, ταῦτα ἀπολείπομεν, ὅσα δὲ οὔτε εἶδομεν οὔτ' ἐλάβομεν, ταῦτα φέρομεν.

Το «τε» στο «ἐκεῖνόν τε» συνεπάγεται ότι ο Ηράκλειτος θα συνέχιζε με την περιγραφή της γενικής ανθρώπινης κατάστασης προς την οποία παρομοίαζε το πάθημα του Ομήρου.

Μπορούμε να υποθέσουμε αυτήν την συνέχεια. Όπως ο Όμηρος δεν κατάλαβε τι του έλεγαν τα παιδιά, έτσι και οι άνθρωποι σκεπτόμενοι με τον συνήθη τρόπο λόγου δεν κατανοούν τι τους λένε οι αισθήσεις και ο Λόγος. Προσκολλώνται σε αυτά που συλλαμβάνουν, τα μερικά, τα θέτουν απέναντί τους, τα προσέχουν, ενώ θα έπρεπε να τα εγκαταλείπουν αφού δεν ικανοποιούν, ως μερικά, την ανάγκη φωτισμού του θεμελιώδους βιώματος της κοσμικής ύπαρξης, αυτού της ολοκληρίας και ενότητας των πάντων. Και αντιθέτως, αυτά που δεν κατανοούν τα φέρουν μέσα τους ασυνείδητα, ενώ νομίζουν ότι αφού δεν τα έχουν συλλάβει

είναι μακριά τους. «Πιάνουν» τα μερικά, που δεν είναι η ουσία του κόσμου και του εαυτού τους, τους ξεφεύγει το μονίμως συμπαρομαρτούν με αυτούς, η ούσα πραγματικότητα της κοσμικής ύπαρξης. Αν και είναι άπορο πώς σου λανθάνει αυτό που δεν απουσιάζει ποτέ, εντούτοις, με τον συνηθισμένο τρόπο σκέψης αυτό ακριβώς είναι που μένει ασύλληπτο, το εσαεί συμπαρόν και ουσιώνον εσένα και τον κόσμο όλο. B 16:

τὸ μὴ δύνὸν ποτε πῶς ἂν τις λάθοι;

Αυτό που δεν δύνει ποτέ πώς μπορεί κανείς να λησμονήσει; Τους διαφεύγει γιατί οι άνθρωποι έχουν λάθος τρόπο σκέψης, πλανώνται από την οδό της αληθείας.

Η γνώση του αεί παρόντος είναι η πραγματική σοφία. Και γι' αυτήν δεν χρειάζεται πολυγνωσία και πολυμάθεια. Η συνείδηση πολλών πραγμάτων είναι γνώση μερικοτήτων ασυνάρτητων μεταξύ τους. Η σοφία δίνει τη συνοχή του όλου στις μερικές γνώσεις γιατί είναι η επίγνωση του όλου. Και σε αυτήν την επίγνωση φθάνουμε αν ψάξουμε βαθιά μέσα μας. Εκεί θα βρούμε το αεί παρόν. Κι έτσι τη σοφία ο Ηράκλειτος βρήκε αναζητώντας την μέσα του, B 101:

ἔδιζησάμην ἐμεωυτόν.

Όπως παραδίδεται στη δοξογραφική παράδοση (από τον Διογένη Λαέρτιο, A 1#5):

γέγονε δὲ θαυμάσιος ἐκ παίδων, ὅτε καὶ νέος ὢν ἔφασκε μηδὲν εἰδέναι, τέλειος μὲντοι γενόμενος πάντα ἐγνώκεναι. ἤκουσέ τε οὐδενός, ἀλλ' αὐτὸν ἔφη διζήσασθαι καὶ μαθεῖν πάντα παρ' ἑαυτοῦ.

Ο Ηράκλειτος είναι μοναδικός στη σοφία μεταξύ των ανθρώπων. Ίσταται κεχωρισμένος, όπως χωριστό των πάντων είναι το Σοφόν. B 108:

οκόσων λόγους ἤκουσα, οὐδεὶς ἀφικνεῖται ἔς τοῦτο, ὥστε γινώσκειν ὅτι σοφὸν ἔστι πάντων κεχωρισμένον.

Η σοφία και το σοφόν είναι κεχωρισμένα από κάθε μερικότητα της φυσικής ύπαρξης και αντίστοιχα από κάθε μερική «άποψη» της πραγματικότητας, από κάθε ελλιπή και αποσπασματική ολοκλήρωση των δεδομένων. Το σοφόν είναι κεχωρισμένο πάντων των επιμέρους φαινομένων και απόψεων. Και οι άνθρωποι δεν το «πιάνουν», ακόμη ούτε και οι θεωρούμενοι, σφαλερά, «σοφότεροι» μεταξύ αυτών, όπως, αρχετυπικά, ο Όμηρος και ο Αρχίλοχος, ο Ησίοδος και ο Πυθαγόρας, ο Ξενοφάνης και ο Εκαταίος, υπέρτατες κορυφώσεις αντίστοιχων μερικοτήτων.

Οι άνθρωποι δεν πιάνουν τη σοφία γιατί δεν καταλαβαίνουν τα οικειότατα, τα συνεχώς παρόντα. Απομακρύνονται του σκοπού τους, που είναι η σοφία, παρεκκλίνοντες από το δρόμο προς αυτήν, αποσπώμενοι στην προσοχή τους από τις παροδικές και παρερχόμενες μερικότητες. Έτσι επιλανθάνονται του πού η οδός που ακολουθούν άγει, B 71:

... τοῦ ἐπιλανθανομένου ἧ ἡ οὐδὸς ἄγει.

Ποιο είναι το οικειότατο και κυριότατο, με το οποίο είμαστε και οι άνθρωποι σε μόνιμη και συνεχή επαφή και συμπαρουσία, και εντούτοις διαφωνούμε προς αυτό συνεχώς και μονίμως μη αναγνωρίζοντας την πανταχού παρουσία και ηγεμονία του; Είναι ο Λόγος ο τα πάντα διοικῶν δια πάντων, όπως το Δημιουργικό Φως του Κόσμου στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο, το οποίο η σκοτία του μερικού όντος δεν αναγνώρισε, το οικειότατό της. “ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν” 1, 4 -5. “ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον” 1, 9 -11. Αν εξαιρέσουμε ότι στο δεύτερο ιδίως χωρίο πρόκειται για την σάρκωση του Λόγου, το βίωμα συμπίπτει. Ο Ηράκλειτος, B72: ὦ μάλιστα διηνεκῶς ομίλοῦσι λόγῳ τῷ τὰ ὅλα διοικοῦντι, τούτῳ διαφέρονται, καὶ οἷς καθ

ἡμέραν ἐγκυροῦσι, ταῦτα αὐτοῖς ξένα φαίνεται.

Ἡ ἐκφραση «τῷ τὰ ὅλα διοικούντι» θα μπορούσε ἴσως να υποτεθεῖ ὅτι ἀνάγεται στον Μάρκο Αντωνίνο ἀπὸ τον ὁποῖο διασώζεται το ἀπόσπασμα, ἀλλὰ καὶ ἡ παράλληλος «τῆς τοῦ παντός διοικήσεως» ἀπαντᾷ στον Σέξτο Εμπειρικό (A16 p. 148.29), στον Κλήμεντα τον Αλεξανδρέα (Στρώματα, V, 105, ii 396. 13 sqq. Staehlin = B 31) ἔχουμε την φράση «ὑπὸ τοῦ διοικούντος λόγου καὶ θεοῦ τὰ σύμπαντα», καὶ ρητὰ ἀπὸ τον Ἰππόλυτο μαρτυρεῖται (B 64) «λέγει δὲ [sc. Ἡράκλειτος] καὶ φρόνιμον τοῦτο εἶναι τὸ πῦρ καὶ τῆς διοικήσεως τῶν ὅλων αἴτιον» - πράγμα σύμπτωσης που υποδηλώνει κοινὴ πηγή. Βέβαιο εἶναι ὅτι ὁ Ἡράκλειτος χρησιμοποίησε τὸ ρῆμα «κυβερνῶ» γιὰ τὸ ἴδιο θέμα (B41). Ἀλλὰ ὅπως καὶ νὰ ἔχει τὸ πράγμα, περὶ τοῦ νοήματος δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ἐνὸς τοῦ B1. Πάντα τὰ γινόμενα γίνονται κατὰ τὸν Λόγον αὐτὸν τοῦ ὄντος, ἀκριβῶς ὅπως στὴ διατύπωση τῶν ἀρχῶν τοῦ κατὰ Ἰωάννη Εὐαγγελίου. («πάντα δι' αὐτοῦ [τοῦ Λόγου] ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν» 1, 3). Ἀλλὰ οἱ ἄνθρωποι ἀσυνετοῦν αὐτοῦ τοῦ δημιουργικοῦ Λόγου ἐνῶ ἐπιχειροῦν νὰ τὸν ἐπανοικειωθοῦν (αὐτὸν τὸν οἰκειότατον), σαν νὰ μὴν ἔχουν πείρα αὐτοῦ, αὐτὸν με τὸν ὁποῖο συναναστρέφονται διηλεκτῶς, ἀφοῦ χωρὶς αὐτὸν δὲν θὰ υπῆρχαν. Μόνο ὁ Ἡράκλειτος ὁ ἴδιος, μας πληροφορεῖ, ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ, καὶ ὡς ἐκ τούτου διαρθρώνει τὸ ὄν κατὰ τὴ φύση καὶ δομὴ τοῦ ἀκολουθῶν τοῦ Λόγου τοῦ ὄντος. Οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι λησμονοῦν τι ὄντως σκέπτονται καὶ κάνουν ξύπνιοι ἀκριβῶς ὅπως λησμονοῦν τὰ ὄνειρά τους:

τοῦ δὲ λόγου τοῦδ' ἐόντος αἰεὶ ἀξύνετοι γίνονται ἄνθρωποι καὶ πρόσθεν ἢ ἀκοῦσαι καὶ ἀκούσαντες τὸ πρῶτον· γινομένων γὰρ πάντων κατὰ τὸν λόγον τόνδε ἀπίροισιν εἰκασί, πειρώμενοι καὶ ἐπέων καὶ ἔργων τοιούτων, ὁποῖων ἐγὼ διηγέσθαι κατὰ φύσιν διαιρέων ἕκαστον καὶ φράζων ὅπως ἔχει. τοὺς δὲ ἄλλους ἄνθρώπους λανθάνει ὁκόσα ἐγερθέντες ποιοῦσιν, ὅκωσπερ ὁκόσα εὐδόντες ἐπιλανθάνονται.

Τι ὄντως σκέπτονται καὶ πράττουν οἱ ἄνθρωποι ξύπνιοι εἶναι ἡ ὁδὸς τοῦ Λόγου, τι ὁ Λόγος φέρει εἰς πέρας δι' ἐνὸς ἐκάστου ἐξ ἡμῶν, διὰ τῶν σκέψεων καὶ πράξεων μας. Στὴν ἀρχὴ τοῦ ἀποσπάσματος τὸ «αἰεὶ» πάει με τὸ «ἐόντος»: ὁ Λόγος τοῦ ὄντος εἶναι αἰώνιος. Τὸ «ἀξύνετοι» παίζει με τὸν «ξυνόν» (= κοινόν) χαρακτήρα τοῦ Λόγου τοῦ ὄντος. Παλαιότερα εἶχα σκεφθεῖ ὅτι ἐξέπεσε τὸ <ξυνού> μετὰ τὸ «ἐόντος» ἢ καλύτερα μετὰ τὸ «αἰεὶ» στὴν ἀρχή (cf. B2). Ἀλλὰ μάλλον ἡ κοινότης προστεθῆκε ρητῶς ὡς οὐσιώδεις χαρακτηριστικὰ τοῦ Λόγου σὲ χωριστὸ ἀφορισμὸ. Τὰ δεικτικὰ «τοῦδ' » καὶ «τόνδε» στὸ ἀπόσπασμα, ἀναφερόμενα στὸν Κύριο Λόγο, προϋποθέτουν προηγούμενη μνεία τοῦ Λόγου, καὶ δὲν μποροῦν με καμία υποτιθέμενη ἀρχαϊκὴ σκληρότητα νὰ αυτοαναφέρονται στὸν Ἡρακλείτειο Λόγο ἢ στὸ βιβλίο τοῦ Ἡράκλειτου. Ἀλλωστε ὁ Ἡράκλειτος ζητεῖ νὰ ἀκολουθοῦμε τὸν Λόγο τοῦ ὄντος, ὄχι τὸν δικὸν τοῦ (B50). Διότι καὶ δεδομένου ἀκόμη ὅτι ὁ λόγος τοῦ Ἡράκλειτου ταυτίζεται πρὸς τὸν Λόγο τοῦ ὄντος, ὁ καθένας μας θὰ ἀνακαλύψει ἀμέσως τὸν Λόγο τοῦ ὄντος μέσα του, ὄχι ἀμέσως τὸν Λόγο τοῦ Ἡρακλείτου. Ὅταν ὁ Ἡράκλειτος θέλει νὰ χρησιμοποιοῦν δεικτικὴ ἀντωνυμία με ἐμφατικὴ μεγαλοπρέπεια, τὸ κάνει με ἀξιοζήλευτη ἀποτελεσματικότητά:

κόσμον τόνδε, τὸν αὐτὸν ἀπάντων, κτλ. (B30)

Επομένως, ὁ Σέξτος Εμπειρικός, λέγοντας ὅτι «ἐναρχόμενος γοῦν τῶν Περὶ Φύσεως ὁ προειρημένος ἀνὴρ κτλ.», καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὸν αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης (A4) γράφοντας «οἷον ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ τοῦ συγγράμματος», δὲν μποροῦν νὰ ἐννοοῦν ὅτι με τὸ B1 ἀρχίζει τὸ Ἡρακλείτειο σύγγραμμα, ἀλλὰ ἀπλῶς ὅτι αὐτὸ εὐρίσκεται κάπου στὴν ἀρχὴ του.

Σημαντικότερο ζήτημα εἶναι τὸ πῶς ὁ Ἡράκλειτος θὰ εἰσήγαγε τὸ δόγμα τοῦ Λόγου.

Ξεκινάει ἀπὸ ἓν βαθύτατο βίωμα συνομιλίας τοῦ ὄντος πρὸς ἐμένα καὶ καθένα. Τὸ ὄν

μιλάει μέσα μας (B 72). Συνεχώς συνομιλούμε με αυτό, εκτελώντας τη γνώμη του. Το εν-τῷ-κόσμῳ-εἶναι του ανθρώπου συνίσταται σε μια αδιάλειπτη ακοή του Λόγου του Κοσμικοῦ ὄντος, καὶ υπ-ακοή προς αὐτόν, που φθέγγεται στα μύχια της ὑπαρξῆς μας. Ο Λόγος του Κόσμου που ηχεί μέσα στον καθένα μας είναι κοινός («ξυνός»), ακριβῶς ὅπως ο Κόσμος μέσα στον οποίο έχουμε την ὑπαρξή μας είναι ο ἴδιος για ὅλους (B30: κόσμον τόνδε, τὸν αὐτὸν ἀπάντων κτλ.). B2:

διὸ δεῖ ἐπεσθαι τῷ ξυνῷ (sc. Λόγῳ) ... τοῦ Λόγου δ' ἐόντος ξυνοῦ ζώουσιν οἱ πολλοὶ ὡς ἰδίαν ἔχοντες φρόνησιν.

[Στο B114 ο Ηράκλειτος λογοπαίζει συμβολικά μεταξύ του «ξὺν νόῳ» (με νου) και «ξυνῷ» (κοινῷ)].

Η «ιδιολογία» είναι η καταδικη στον Ελληνικό Υποκειμενισμό, στη μεταφυσική μερικότητα, στη γνωσιολογική «άποψη», στον θρησκευτικό διαμελισμό του Ζαγρέα. Η «δόξα» του ἀνθρώπινου δοξάζειν είναι δόξα για κάποιον, η άποψη είναι άποψη τινός, ὄχι του Λόγου του ὄντος. Οι πολλοὶ δεν φρονούν την αλήθεια του ὄντος, ἀλλὰ οὔτε και την καταλαβαίνουν ὅταν την ἀκούσουν ἀπὸ τον Ηράκλειτο, ἀλλὰ ἐμμένουν κλεισμένοι στην «ιδιολογία» τους, B17:

οὐ γὰρ φρονέουσι τοιαῦτα [sc. τέτοια που ἐγὼ ο Ηράκλειτος λέγω] πολλοί, ὁκόσοι ἔγκυρεῦσιν [sc. αὐτοὶ ἀπὸ τους ἀνθρώπους που τους τυχαίνει να συναντήσουν ἰδιαιτερες ἀποκαλύψεις του ὄντος], οὐδὲ μαθόντες γινώσκουσιν (cf. B 1), ἐωυτοῖσι δὲ δοκέουσι.

Αὐτές οι «ἀπόψεις», αὐτὰ τα ἀνθρώπινα δοξάσματα είναι παιδικὰ παιχνίδια. B70:

Ἡράκλειτος παίδων ἄθῦρματα νενόμικεν εἶναι τὰ ἀνθρώπινα δοξάσματα.

Ο ἀνθρώπινος χαρακτήρας, χωρὶς τη συνειδητὴ ἀναγνώριση του Κοινοῦ Λόγου του ὄντος και τη συνειδητὴ υπακοή σε αὐτόν, περιορίζεται σε ἀδύναμες δοξαστικές ἀπόψεις, στερεῖται της Γνώμης, της ἰσχυρῆς, διατακτικῆς γνώσης. Ο θεῖος χαρακτήρας ἔχει γνώμη, ὄχι ο ἀνθρώπινος. B78:

ἥθος γὰρ ἀνθρώπειον μὲν οὐκ ἔχει γνώμας, θεῖον δὲ ἔχει.

Ο Ηράκλειτος παραλληλίζει ἐμφατικά την ἀντιπαραβολή του ἀκολουθούντος τον κοινὸ Λόγο προς τον ἴδια δοξαστικὴ φρόνηση ἔχοντα με την ἀντίθεση του ξύπνιου προς τον κοιμισμένο.

Ο υπνώττων ζει, ὅταν ονειρεύεται, στον κόσμο του, στον οποίο ἀποσύρεται ἀπὸ την κοινὴ ὑπαρξή της ἐγρήγορσης. Ἀντιθέτως για ὅλους τους ξύπνιους, ὑπάρχει ἓνας και ο αὐτὸς κόσμος μέσα στον οποίο ὑπάρχουν, ἀλληλοσυναρτῶνται και ἀλληλεπιδροῦν. B89:

ὁ Ἡράκλειτος φησι τοῖς ἐγρηγορόσιν ἓνα καὶ κοινὸν κόσμον εἶναι [cf. B30], τῶν δὲ κοιμωμένων ἕκαστον εἰς ἴδιον ἀποστρέφεσθαι.

Εντούτοις οι ἀνθρώποι συμπεριφέρονται σαν κοιμισμένοι, ἀφοῦ ζουν σαν να ἔχουν ἴδια φρόνηση [B2]. Ἀλλὰ στην πραγματικότητα, B113

ξυνόν ἐστι πᾶσι τὸ φρονέειν.

Ἄρα, B73:

οὐ δεῖ ὥσπερ καθεύδοντας ποιεῖν καὶ λέγειν.

[Πὼς θάπρεπε να ζουν θα το δοῦμε στην ἀνάλυση της ἀνθρωπολογίας και ἠθικῆς του Ηρακλείτου, cf. B 112].

Βέβαια, ὅτι και να νομίζουν, ὅ,τι και να κάνουν οι ἀνθρώποι, ξύπνιοι και κοιμισμένοι, σοφοὶ και ἰδιοφρονούντες, συνειδητὰ ἢ ἀσυνειδητὰ, στην πραγματικότητα υπηρετοῦν τη Γνώμη του Λόγου του ὄντος. B75:

τοὺς καθεύδοντας ἐργάτας εἶναι καὶ συνεργοὺς τῶν ἐν τῷ κόσμῳ γινομένων.

Τι λέει ο Λόγος του Όντος μέσα μας αν τον ακούσουμε προσεκτικά; Ότι Έν τὸ Πάν. Αυτό είναι το θεμελιώδες Ηρακλείτειο Κοσμικό βίωμα. B50:

οὐκ ἔμοῦ, ἀλλὰ τοῦ Λόγου ἀκούσαντας ὁμολογεῖν σοφὸν ἔστιν ἓν πάντα εἶναι.

Η πρόταση πάσχει δυο χειρογραφικές παραμορφώσεις στο μοναδικό χειρόγραφο του Ιππόλυτου ο οποίος την διασώζει. Αντί του «Λόγου» ο κώδιξ έχει «δόγματος», για λόγους Χριστιανικούς υποθετέον. Αλλά και στο τέλος της φράσης γράφει «εἶδέναι» το οποίο ο Miller διόρθωσε σε «εἶναι». Βέβαια, με την επιφύλαξη της χειρογραφικής παραμόρφωσής του, το απόσπασμα μπορεί επαρκώς να ερμηνευθεί συντηρητικά: είναι σοφία να ομολογήσουμε το ότι τα πάντα είναι εν. Αλλά πέρα από την υποσημαίνουσα χειρογραφική ανωμαλία, είναι αδόκιμο να υποθέσουμε ότι ο Ηράκλειτος διεκήρυξε σε ένα βραχύ και καίριο αφορισμό έναν ασθενή και πλαδαρό πλατυασμό όπως: ακούσαντες του Λόγου είναι σοφὸ να ομολογήσουμε το ότι τα πάντα είναι εν. Είναι ρητορικό και τελείως αντιηρακλείτειο ύφος. Θα ἔδενε η έννοια, θα ἔσφιγγε και «σφήκωνε» η φράση, αν το νόημα ήταν: ακούσαντες του Λόγου να ομολογήσουμε ότι το Σοφὸ είναι Εν (τα) Πάντα (ἢ το Εν-Πάντα). Το Σοφὸ με την ισχυρή έννοια κατά την οποία Εν το Σοφὸν Μοναχὸ του θέλει και δεν θέλει να ονομάζεται Ζεὺς, B32:

ἐν τὸ Σοφὸν μῶνον λέγεσθαι οὐκ ἔθελει καὶ ἔθελει Ζηνὸς ὄνομα.

Μῶνον διότι είναι κεχωρισμένο πάντων (B108), υπό την έννοια που ανέλυσα πιο πάνω.

Το σφηκωμένο νόημα και λόγος που υπέθεσα προκύπτει από το και ἄλλως πάσχον χωρὶς B50, αν αθετήσουμε το «ἔστιν». Διαβάζω:

οὐκ ἔμοῦ, ἀλλὰ τοῦ Λόγου ἀκούσαντας ὁμολογεῖν Σοφὸν [ἔστιν] ἓν πάντα εἶναι.

Το Σοφὸ είναι Εν-Πάντα. Δηλαδή η Ολοκληρία του Κόσμου. Δεν το κατάλαβε το δύσκολο νόημα ο αντιγραφέας και περιέπεσε σε πολλαπλή περιδίνηση για να γράψει κάτι με έννοια που καταλάβαινε.

Στήριξη στη διόρθωσή μου του B50 παρέχει η ερμηνεία του Σέξτου Εμπειρικού (A16) κατά την οποία ο κοινὸς Λόγος και η Σοφία ανήκουν κατά τον Ηράκλειτο στο «περιέχον» [ύστερος τρόπος για να αναφερθεί ο Ουρανὸς που περικλείει τον Κόσμο]. «ἀρέσκει γὰρ τῷ φυσικῷ τὸ περιέχον ἡμᾶς λογικὸν τε ὄν καὶ φρενήρες», A16 pp. 147.37-148.1. Αναλύει στη συνέχεια υπ' αυτό το πρίσμα την Ηρακλείτεια θεωρία. Και αλλοῦ προσθέτει: «καὶ μὴν ρητῶς ὁ Ἡράκλειτός φησι τὸ μὴ εἶναι λογικὸν τὸν ἄνθρωπον, μόνον δ' ὑπάρχειν φρενήρες τὸ περιέχον», A16 p. 148.33-4. Και συνωδᾷ ο Απολλώνιος Τυανεύς: «Ἡράκλειτος ὁ φυσικὸς ἄλογον εἶναι κατὰ φύσιν ἔφησε τὸν ἄνθρωπον», A16 p. 148.35. Cf. επίσης Πλούταρχος, Περί Ἰσίδος και Οσίριδος, 382B. Σέξτος και Απολλώνιος και Πλούταρχος αναφέρονται εδῶ στο προμνημονευθέν B78 και ἄλλα απολεσθέντα παρόμοια. Και ορθά ερμηνεύουν κατ' αυτό. Αν ἀντί του περιέχοντος Ουρανοῦ θεωρήσουμε την παντοειδῆ ενότητα του ὅλου Κόσμου ως το «λογικὸν και φρενήρες» ὄν, το Σοφὸ, δεν θα αποτύχουμε του Ηρακλείτειου σκοποῦ και κατ' αυτό το ἕτερο σκέλος της ερμηνείας του Σέξτου.

Σχετικό και καίριας σημασίας είναι το απόσπασμα B41. Ο Διογένης Λαέρτιος (IX, 1) μνημονεύει το B40, ὅτι η πολυμάθεια δεν διδάσκει κατοχή νου, και αμέσως συνεχίζει: εἶναι γὰρ ἓν τὸ σοφὸν κτλ. (B41). Το απόσπασμα είναι διατεταραγμένο και αυτό στη χειρογραφική παράδοση: υπήρχε προφανῶς δυσκολία ορθῆς κατανόησης. Το βασικὸ κριτήριό για την αποκατάστασή του είναι το νόημα του «ἐν τὸ σοφὸν». Πρόκειται για την

κοινή έννοια του «μία είναι η σοφία, η σοφή γνώση» απέναντι στην πολυμάθεια των μερικών γνώσεων (όπως προφανώς το εννοεί ο Διογένης Λαέρτιος), ή έχει την τεχνική έννοια του B32, του υπέρτατου Σοφού όντος, του Κόσμου στην Ολοκληρία του; Στον Ηράκλειτο η πρωτογενής και κύρια αναφορά της έκφρασης είναι η δεύτερη. Η πρώτη είναι δευτερεύουσα και παράγωγος. Ο άνθρωπος δύναται να επιτύχει τη σοφία αν ταυτιστεί με το Σοφό ον, με τη Σοφία καθ' εαυτή για να χρησιμοποιήσω Πλατωνική ορολογία χωρίς να προδίδω την Ηρακλείτεια θέση. Άλλωστε ο άνθρωπος έχει αληθή λόγο αν υπακούει τον κοινό Λόγο του όντος, δεν υπάρχει ίδια φρόνηση, ίδιος λόγος, ίδια σοφία.

Διορθώνω λοιπόν το B41 ακολουθώντας εν μέρει τον Reinhardt (Parmenides, 62 n. 1) που βασικά έχει δει σωστά το θέμα:

ἐν τὸ Σοφὸν ἐπίσταται γνώμην ὅτ' ἐκ κυβερνᾶται πάντα διὰ πάντων.

“Ένα το Σοφόν κατέχει τη Γνώμη με την οποία κυβερνώνται τα πάντα δια των πάντων”.

[Οι παραδεδομένες χειρογραφικές γραφές είναι «ἐπίστασθαι γνώμην ὅτ' ἐκ κυβερνήσαι» ή «ἐπίστασθαι γνώμην ὅτ' ἐγκυβερνήσαι». Αμφότερες δεν δίνουν νόημα στο κείμενο.

Διάφοροι έχουν προτείνει διάφορες αποκαταστάσεις. Ο Reinhardt είδε ότι το «ἐν τὸ σοφόν» πρέπει να έχει την έννοια του B32, και ότι ο Διογένης Λαέρτιος συνέχισε τον λόγο μετά το B 40 μετατρέποντας τον άμεσο λόγο του Ηρακλείτου σε έμμεσο και παρανοώντας την αναφορά του «ἐν τὸ σοφόν». Άρα ο Ηράκλειτος είχε «ἐπίσταται». Το «κυβερνήσαι» προέκυψε από το αρχικό «κυβερνᾶται» (πιθανώς συνεχίζοντας τη μετατροπή του άμεσου αφοριστικού λόγου του Ηράκλειτου σε έμμεσο), αν και ο Reinhardt το τηρεί διαβάζοντας:

ἐν τὸ σοφὸν ἐπίσταται γνώμην ἑτεῇ· κυβερνήσαι πάντα διὰ πάντων.

Αλλά, το «ἑτεῇ» εδώ είναι απίθανο, όπως παρατήρησε ο Kirk (Heraclitus, The Cosmic Fragments, p. 386). Το «ὅτ' ἐκ» παρά τους δισταγμούς του Kirk (p. 387) είναι εντάξει, ενόψει του «ὅτεω» στο B15. ὅτεος, ὅτ' ἐκ, αρχαϊκός τύπος, αναφορικής αντωνυμίας, ο οποίος, η οποία. Η «Γνώμη» έχει ισχυρή έννοια στον Ηράκλειτο, όπως το επεσήμανα σε σχέση με το B78. Αντιστοιχεί στον κοινό Λόγο του Όντος, που επίσης διοικεί τα πάντα (B72) και τα πάντα γίνονται κατ' αυτόν (B1).

Οι άλλες φιλοσοφικές προτάσεις πάσχουν όλες από τη γενική αντίληψη του «ἐν τὸ σοφόν» ως «μία είναι η σοφή σκέψη», «ένα είναι το σοφό να σκεφτούμε». Αλλά ποιος άνθρωπος μπορεί να γνωρίζει ακριβώς τη Γνώμη με την οποία κυβερνώνται τα πάντα δια πάντων; Μόνος ο Ηράκλειτος όπως μας διαβεβαιώνει, τηρώντας και τη διάρθρωση κατά φύσιν της πραγματικότητας (B1). Αλλά και αυτός μέχρι σημείου. Η έννοια του αφορισμού δεν μπορεί να απευθύνεται κυρίως σε μια μοναδικότητα, αλλά μόνον εμμέσως. Η κύρια αναφορά πρέπει να είναι στον Κοσμικό Λόγο].

Το βασικό Ηρακλείτειο δόγμα είναι η ενότητα του παντός. Αυτό το Εν Πάντα είναι το Σοφό, έχει τη Γνώμη με την οποία κυβερνάται το παν, ο Λόγος του είναι ο Λόγος κατά τον οποίο διοικείται το Παν. Το Δόγμα είναι κοσμοϊστορικής σημασίας. Η ενότητα των πάντων σημαίνει ότι η ύπαρξη είναι εναδική. Αλλά τότε δεν χρειάζεται αρχή. Το εν δεν προϋποθέτει οντολογική θεμελίωση αλλά είναι αυτό θεμέλιο εαυτού. Η αναζήτηση της αρχής ερείδεται και ξεκινά από μια εμπειρία πολλαπλότητας, μεταβολής και ενδεχομενικότητας του όντος που χρήζει εξήγησης, οντολογικού βάθρου για να υπάρξει και κατανοηθεί. Αλλά αν η παντοειδία του όντος συναιρείται σε μία ενότητα, αν τα πάντα είναι εν, τότε έχουμε ήδη το ανυπόθετο, την αρχή που δεν προϋποθέτει οντολογικά τίποτε άλλο εκτός από τον εαυτό

της. Το εν δεν έχει αρχή. Ή άλλως με το αυτό αποτέλεσμα, η αρχή του ενός είναι εαυτό. Η ενότητα του παντός της κοσμικής ύπαρξης ακυρώνει την αναζήτηση της αρχής της. Είναι ένα τεράστιο βήμα στη φιλοσοφική συνείδηση που έκανε ο Ηράκλειτος.

Πώς η Ενότητα του Παντός είναι οντολογικώς ισχυρή και όχι απλώς φανταστική προβολή κοιμωμένης ανθρώπινης ιδιοφρόνησης;

Η ενότητα του παντός σημαίνει ότι σύμπασα η διαφοροποίηση της κοσμικής ύπαρξης, η θαυμαστή ποικιλία του φυσικού είναι, κατά την τριπλή διάκρισή της σε πολλαπλότητα, μεταβλητότητα, ενδεχομενικότητα, είναι κατά βάθος μια ταυτότητα. Η διαφοροποίηση του Κόσμου είχε ήδη αναχθεί σε εναντιότητα με τον Πυθαγορικό Δυισμό. Εκεί επικεντρώνεται ο Ηράκλειτος για τη σύσταση της θεωρίας του. Η αντιθετικότητα είναι ταυτότητα. Με την ταυτότητα των εναντίων όλη η ποικιλία του Κόσμου συμπίπτει σε ενότητα, και η διαφοροποίηση των μερών του σε ταυτότητα.

Και ιδού, B10:

συνάψεις όλα καὶ οὐχ ὅλα, συμφερόμενον διαφερόμενον, συνᾶδον διᾶδον, καὶ ἐκ πάντων ἔν καὶ ἔξ ἐνὸς πάντα.

[Εναλλακτική γραφή για το «συνάψεις», από το συνάπτω, είναι το «συλλάψεις», συλλαμβάνω].

Όπως σωστά έχει αποδοθεί (Hackham) ο Κόσμος είναι μια διαφοροποιημένη ενότητα (ἐξ ἐνὸς πάντα) και μια διαφοροποιημένη ενότητα (ἐκ πάντων ἐν). Την γενική διατύπωση της ταυτότητας των αντιθέτων δίνει ακριβώς το B10. Αυτό που συνέρχεται και αυτό που απέρχεται είναι το ίδιο και το αυτό. Το συντονιζόμενο και το αποσυντονιζόμενο. Το συγκλίνον και το αποκλίνον. Το περατούμενο και το απειρούμενο. Πέρας και Άπειρο είναι ονόματα του ίδιου πράγματος. Ιδού η ρηξικέλευθη απάντηση του Ηράκλειτου στον Πυθαγόρα.

Οι άνθρωποι δεν καταλαβαίνουν αυτόν τον βασικό νόμο της ύπαρξης, B 51. (Ο Ιππόλυτος το αναφέρει αμέσως μετά το B50):

οὐ ξυνιᾶσιν ὅκως διαφερόμενον ἐωυτῷ ὁμολογέει· παλίντονος ἀρμονίη ὁκωσπερ τόξου καὶ λύρης.

Τα δυο βασικά μέρη του τόξου τείνουν σε αντίθετες φορές, και έτσι πραγματώνεται η ουσία του τόξου και επιτελείται το έργο του. Χωρίς την αντίθετη τάση δεν είναι τόξο εν τω έργω, ει μη μόνον ως δυνατότης τόξευσης. Η τάση της χορδής της λύρας παράγει τον ήχο, χωρίς αυτήν η λύρα σιωπά, δεν είναι πλήρης λύρα. Η αρμονία των όντων είναι παλίντονος, είναι τάση προς μια φορά που επιστρέφει κατά την αντίθετη φορά. Δια της εναντιοδρομίας αυτής συμπληρούται η ολοκληρία του όντος και της των πάντων ενώσεως, του Κόσμου ως όλου, ως διαφοροποιημένης ενότητας. «Ηράκλειτος... εἰμαρμένην δὲ λόγον ἐκ τῆς ἑναντιοδρομίας δημιουργὸν τῶν ὄντων». Δοξογραφικά A8 σε ύστερη Στωική διατύπωση. - «...καὶ διὰ τῆς ἑναντιοτροπῆς (ἢ ἑναντιοτροπίας Kranz ἢ ἑναντιοδρομίας Diels) ἡρμόσθαι τὰ ὄντα». Διογένης Λαέρτιος, IX, 7 (A1 p. 141.10-1).

B 8:

τὸ ἄντιξουν συμφέρον καὶ ἐκ τῶν διαφερόντων καλλίστην ἀρμονίαν.

Η κάλλιστη αυτή αρμονία, η εκ φαινομένων δυσαρμονιών συναποτελούμενη, είναι η ισχυρή συναρμογή του κόσμου στην ενότητά του, και είναι αφανής. B 54:

ἀρμονίη ἀφανὴς φανερῆς κρείττων.

Κρείττων, ισχυροτέρα, η αφανής αρμονία. B 123:

φύσις κρύπτεσθαι φιλεῖ.

Αυτή η παντελής, συνολική αρμονία του Παντός Κόσμου συναποτελείται από παντοειδείς

αδικίες που μέρη του όλου δρουν και πάσχουν μεταξύ τους. Διότι όπως με σκληρή ομορφιά αφορίζει ο Ηράκλειτος, B102:

τῷ μὲν θεῷ [sc. για το Εν Παν, τον Κόσμο] καλὰ πάντα καὶ ἄγαθὰ καὶ δίκαια, ἄνθρωποι δὲ ἄ μὲν ἄδिका ὑπειλήφασι ἃ δὲ δίκαια.

Ο Κόσμος όλος, το εν των πάντων, είναι αρχή εαυτού, και ως αρχή Θεός υπέρτατος των μερών του. Είναι η ενότητα των πάντων και συνεπώς, αφού τα πάντα εκφράζονται δι' εναντιοτήτων, είναι η ενότητα πάντων των αντιθέτων. B67:

ο' Θεός ημέρη εύφρόνη, χειμῶν θέρος, πόλεμος εἰρήνη, κόρος λιμός (τ'αναντία ἅπαντα· οὔτος ο' νοῦς), ἁλλοιοῦται δὲ ὅκωσπερ <πῦρ>, οἵποταν συμμιγῇ θυώμασιν, ὀνομάζεται καθ ἡδονὴν ἐκάστω.

[<πῦρ> είναι η αναγκαία προσθήκη του Diels].

Την παρενθετική πρόταση κάνει ο Ιππόλυτος που παρέχει το απόσπασμα. Εξηγεί ότι αυτό που εννοεί ο Ηράκλειτος είναι ότι ο Θεός-Κόσμος συνίσταται σε ἅπαντα τα εναντία, εκ των οποίων επιλέγει εις απαρίθμηση και υπόμνηση τα σθεναρότερης αντίθεσης και αμεσώτερης πρόσληψης. Όταν ονομάζουμε ως ον ένα μέρος του Κόσμου τούτο ή εκείνο, στην ουσία αναφερόμαστε στον ίδιο θεό υπό μια ορισμένη επίκληση, όπως όταν στο πυρ καίμε θυμίαμα και ονομάζουμε το αποτέλεσμα από την αποτελούμενη οσμή. Η επιλογή του παραδείγματος είναι βέβαια σημαίνουσα, αφού, θα δούμε το πυρ είναι η ουσία και θεότης του Κόσμου. Αλλά πριν μεταβούμε στην Ηρακλείτεια φυσιολογία μένει ένα ακόμη μείζον θεώρημα της μεταφυσικής οντολογίας του.

Τα ενάντια, είδαμε στην Πυθαγόρεια φιλοσοφία, ορίζουν και ορίζονται από ένα πεδίο μεταβολής, ένα πεδίο απροσδιοριστίας. Π.χ. το θερμό και ψυχρό αντιστοιχεί στο πεδίο αοριστίας της θερμοκρασίας. Τα ενάντια είναι στην ουσία μια απειρία, και σε αυτήν την ενόραση βασίζεται η Πυθαγόρεια τεχνική αναγωγής της πολλαπλότητας, μεταβολής και ενδεχομενικότητας της φυσικής ύπαρξης (όπως αυτή ανάγεται πρώτα σε αισθητές εναντιότητες), σε μαθηματική εναντιότητα πέρατος και απείρου.

Αλλά η Πυθαγόρεια ανάλυση είναι στατική για τον Ηράκλειτο. Το πεδίο μεταβολής δυο εναντίων συλλαμβάνεται καλύτερα ως μια μορφή κίνησης, μια κατεύθυνση του γίγνεσθαι, μια οδός μετάβασης και επιστροφής. Μια οδός έχει μια κατεύθυνση που την ορίζει, αλλά δυο φορές. Αλλά οι φορές εκφράζουν οπτικές γωνίες, ενώ η κατεύθυνση μια πραγματικότητα ανεξάρτητη από αυτές. Ιδού η σημασία του περιλάλητου αφορισμού, B 60: οδός ἄνω κάτω μία καὶ ὡυτή.

Και ειδικότερα συνθετώτερα, B 59:

γναφείω οδός εύθεια καὶ σκολιή (ή τοῦ ὀργάνου τοῦ καλουμένου κοχλίου ἔν τῷ γναφείω περιστροφή εύθεια καὶ σκολιή· ἄνω γὰρ ὁμοῦ καὶ κύκλῳ περιέρχεται) μία ἔστι καὶ ἡ αὐτή. Η επεξήγηση είναι του Ιππόλυτου που αναφέρει το Ηρακλείτειο χωρίο. Το ὄργανο της υφασματοουργίας περιστρεφόμενο κινεί ελικοειδώς προς τα πάνω σε ευθεία.

Τα ενάντια και οι αντιθέσεις είναι στην ουσία οδοί κίνησης. Οδός είναι κατεύθυνση μεταβολής, αλλαγής, κυριολεκτικά μετάβασης. Η εναντιότητα είναι οι δυο φορές κάθε κατεύθυνσης κίνησης. Άρα η ταυτότητα των αντιθέσεων συνάγεται από την ταυτότητα των φορών στον ορισμό της κίνησης βάσει της κατεύθυνσής της. Η «κατεύθυνση» αναφέρεται κυριολεκτικά στη μεταβατική κίνηση κατά τόπο, αλλά γενικεύεται στο πεδίο μεταβολής κάθε εναντιότητας, όπως όταν πρόκειται για κατεύθυνση θερμοκρασιακή (το πεδίο μεταβολής του θερμού και ψυχρού).

Τα ενάντια ταυτίζονται στατικά στη σύμπτωση των δυο φορών μεταβολής σε μια οδό.

Ταυτίζονται δυναμικά σε μια συνεχή κίνηση εναλλάξ κατά τη μια και την άλλη φορά. Οδός

είναι κατεύθυνση κίνησης. Το οντολογικό πρώτο είναι η κίνηση. Οδός είναι το πού κινείται το κινούμενο, δρόμος είναι το πού της κίνησης. Η πρώτη πραγματικότητα της εναντιότητας είναι λοιπόν ένα συνεχές γίνεσθαι το οποίο ορίζει τόσο το πεδίο μεταβολής όσο και τα αντίθετα «εντός» των οποίων το γίνεσθαι γίνεται, τα οποία στην ουσία είναι αφαιρέσεις των δυο φορών κάθε γίνεσθαι.

Τοιουτοτρόπως, από οντολογική αναγκαιότητα, προκύπτει το δόγμα του συνεχούς γίνεσθαι ως έσχατης πραγματικότητας.

Ο ποταμός είναι ροή, και η ροή συνεπάγεται άλλα και άλλα ύδατα ρέοντα. Κατά τα διερχόμενα ύδατα ο ποταμός δεν είναι ποτέ ο αυτός, αλλά κατά τη συγκεκριμένη ροή που τον συνιστά είναι. B12:

...ποταμοῖσι τοῖσιν αὐτοῖσιν ἐμβαίνουσι ἕτερα καὶ ἕτερα ὕδατα ἐπιρρεῖ.

Και ἔτσι, B49a:

ποταμοῖς τοῖς αὐτοῖς ἐμβαίνομεν τε καὶ οὐκ ἐμβαίνομεν εἴμεν τε καὶ οὐκ εἴμεν.

Και αλλιῶς, B91:

ποταμῷ γὰρ οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι δις τῷ αὐτῷ.

Γενικεύοντας, cf. A6 από τον Κρατύλο του Πλάτωνα (402A) και τα Δοξογραφικά I, 29, 7 (Diels, Doxographi Graeci, p. 320).

Τα φυσικά όντα είναι ροές. Οι κοίτες αυτών των ροών είναι τα πέρατα των όντων, παράγωγα των ροών και όχι προϋπάρχουσες προϋποθέσεις τους. Αλλά και η διαφορά ρευστότητας των όντων είναι σχετική. Και η κοίτη είναι ροή σε βάθος χρόνου. Η σταθερότητα του όντος είναι θέμα εύρους οπτικής γωνίας στο χρόνο. Θέμα άποψης και προοπτικής, όχι θέμα γνώμης και ουσίας.

Ακόμη περισσότερο και εντονότερο. Κάθε φυσική ουσία αλλάζει ραγδαία συνεχώς, άσχετα αν δεν το αισθανόμαστε. Συνεχώς διασπείρεται και συνάγεται εναντιοδρομούσα, συνεχώς πλησιάζει και απομακρύνεται, συντίθεται και αποσυντίθεται, συμπίπτει και διαπίπτει.

Η διατύπωση του Πλούταρχου στη συνέχεια του B91 είναι Στωική, αλλά οι έννοιες-κλειδιά καθαρά Ηρακλείτειες. Το απόσπασμα προχωρεί ως εξής:

ποταμῷ γὰρ οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι δις τῷ αὐτῷ καθ' Ἡράκλειτον, οὐδὲ θνητῆς οὐσίας δις ἄψασθαι κατὰ ἕξιν <τῆς αὐτῆς>· ἀλλ' ὁζύτητι καὶ τάχει μεταβολῆς σκιδόνησι καὶ πάλιν συνάγει (μᾶλλον δὲ οὐδὲ πάλιν οὐδ' ὕστερον, ἀλλ' ἅμα συνίσταται καὶ ἀπολείπει) καὶ πρόσσεισι καὶ ἄπεισι.

Τα υπογραμμισμένα είναι σαφώς του Ηρακλείτου. Κάθε φυσικό ον, ον παντοιοτρόπως ροή, ευρίσκεται σε μια συνεχή παλινδρόμηση συσπείρωσης και διασποράς, σε μια αδιάλειπτη εναντιοδρομία σύστασης και διάστασης.

Όπως δεν είναι δυνατόν να μπεις δυο φορές στον ίδιο ποταμό, ἔτσι γενικά επομένως δεν μπορείς να αγγίξεις την ίδια κατά την ιδιότητά της ουσία δυο φορές, γιατί ρέει συνεχώς συμφυόμενη και διαφυόμενη.

Μια εντυπωσιακή περίπτωση είναι ο Ήλιος. Κάθε μέρα είναι καινούριος. Ανατέλλει νέος ήλιος κάθε αυγή. B 6:

Ὁ Ήλιος νέος ἐφ' ἡμέρῃ ἐστίν.

Τα πάντα είναι ροές. Συνεχές, παντοειδές γίνεσθαι αποτελεί τον Κόσμο. Αναλύσαμε τον σταθεροποιητικό Δυισμό του Πυθαγόρα σε ροϊκές εναντιοδρομίες. Ο Κόσμος φαίνεται να παύει να είναι «Κόσμος» και να παρουσιάζει την ειδική εικόνα της χαοτικής μεταβλητικότητας. Η εμπειρία της Κοσμικής μεταβολής απολυτοποιήθηκε σε ένα έσχατο, άναρχο γίνεσθαι. Η τυχαιότητα στην αλλαγή ρου των ροών πήρε τη θέση της ενδεχομενικότητας, ως επίσης βασικής εμπειρίας της κοσμικής ύπαρξης. Αυτή η ίδια η

ενότητα του Κόσμου στην ολότητά του φαίνεται να απειλείται από μια αόριστη πολλαπλότητα. B 124:

ὥσπερ σάρμα ἐικῇ κεχυμένων ο' κάλλιστος κόσμος.

«σαν σωρός σκουπιδιών, σαν σαρωματιές τυχαία χυμένων πραγμάτων είναι ο κάλλιστος κόσμος».

“Σάρμα” από το σαίρω, σαρώνω, σκουπίζω, είναι διόρθωση του Diels από το χειρογραφικά παραδεδομένο αδιανόητο “σαρξ”. (“σωρός” ανεπιτυχέστερα Usener).

Και B 52:

αἰὼν παῖς ἔστι παίζων, πεσσεύων· παιδὸς ἢ βασιλῆι.

[Εκ δυσαρμόνιων νεωτερικών φιλολογικών φωνών και δυσπροσάρμοστων προς τη φύση του όντος ιδιοφρενών, έχει εγερθεί πολύς κονιορτός και βαρύς αχός, ως προς τη σημασία του «αιώνας» στο απόσπασμα αυτό. Ορθά έχει επισημανθεί ότι ο αιώνας στον αρχαϊκό λόγο είναι η ολοκληρία της χρονικής ύπαρξης ενός φυσικού όντος, η συμπερίληψη της ζωής του, το όλον του βίου του ανθρώπου. Με βάση αυτή τη διαπίστωση έχει υποτεθεί ότι στο προκείμενο Ηρακλείτειο απόσπασμα η αναφορά είναι σε μερικές ολοκληρίες, σε ολοκληρώματα μερισμάτων, εν αντιθέσει προς την ύπαρξη του Παντός Όλου που είναι ο Κόσμος. Ότι δηλαδή παις πεσσεύων βασιλεύει στους βίους των μερών του κόσμου, στην ανθρώπινη ζωή. Ενώ απόλυτη τάξη λογικού σχεδίου επικρατεί στο Παγκόσμιο Όλο.

Την αντίθεση αυτή οι άμουσοι νεωτερικοί επιχειρούν να στηρίξουν και σε διάκριση αντιθέτων που αναφέρει ο Ιππόλυτος στο πλαίσιο του B 50. Εκεί, μεταξύ των θεμελιωδών εναντιοτήτων που αίρονται ταυτιζόμενες στο Σοφόν Εν-Πάντα του Κοσμικού Όλου, μνημονεύει όντως και μια μεταξύ λόγου και αιώνας, αλλά άλλες συναναφερόμενες προδίδουν Χριστιανική και Γνωστική επεξεργασία του κειμένου. Γράφει ο Ιππόλυτος (Ελεγχος Πασών τών Αιρέσεων, ΙΧ, 9 = Α 50): «Ηράκλειτος μὲν οὖν φησιν εἶναι τὸ πᾶν διαιρετὸν ἀδιαίρετον, γεννητὸν ἀγέννητον, θνητὸν ἀθάνατον, λόγον αἰῶνα, πατέρα υἱόν, θεὸν δίκαιον». Και ακολουθοῦν οι Ηρακλείτειες λέξεις του προεισαχθέντος B 50, “οὐκ ἔμοῦ ἄλλὰ τὸν λόγον ἀκούσαντες κτλ.”. Το Εν-Παν λοιπόν είναι τα ζεύγη αυτά των αντιθέτων που εξηγεί ο Ιππόλυτος. (Το «Παν» εδώ έχει τη θέση και τη σημασία του «ο Θεός» του B 67).

Τα αναφερόμενα ενάντια είναι εν μέρει ειλημμένα από τον Ηράκλειτο, ασφαλώς τα πρώτα εξ αυτών: διαιρετὸν ἀδιαίρετον, γεννητὸν ἀγέννητον, θνητὸν ἀθάνατον.

Το «πατήρ υἱός» προφανώς διαδηλώνει την καταγωγή του από τη σύσταση του Χριστιανικού Δόγματος, και πιο συγκεκριμένα σχετίζεται με την Αίρεση του Νοητού περί της σχέσεως μεταξύ Θεού Πατρός και Υιού, την οποία θεωρία του Νοητού ο Ιππόλυτος δια μακρῶν υποστηρίζει ότι προέρχεται από την Ηρακλείτειο φιλοσοφία και όχι από τη διδασκαλία του Χριστού. Με αυτήν ακριβώς την αφορμή και με αυτόν τον δεδηλωμένο σκοπό προβαίνει μάλιστα ο Ιππόλυτος σε μια πυκνή και ακριβή και καλά πληροφορημένη παρουσίαση της Ηρακλείτειας φιλοσοφίας.

Η εναντιότης «θεός δίκαιον» ερείδεται μὲν στο B 102 (για τον Θεό τα πάντα είναι καλά και αγαθά και δίκαια, αλλά για τον άνθρωπο δίκαιο και άδικο υπάρχει χωριστά, και άρα χρειάζεται μια αρχή δικαιοσύνης), αλλά έχει ειδικό νόημα σε σχέση με τον Αντινομιακό Γνωστικισμό. (Η θέωση είναι υπέρβαση του Νόμου και συντελείται δια της παρακοής του, ώστε και η λύτρωση να επιτυγχάνεται δια της αμαρτίας την οποία έχει εισαγάγει ο Νόμος).

Τέλος έχουμε την αντίθεση «λόγος αἰών». Και εδώ πάλι επίσης φαίνεται ως εάν η βάση να είναι γνήσια Ηρακλείτεια, ο Λόγος ως η Κοσμική τάξη, ο αιώνας ως η συμπερίληψη ανθρώπινου βίου, οπότε θα μπορούσε να υποτεθεί ότι ο πρώτος είναι ανάγκη νου, ο δεύτερος παιχνίδι τυχειοτήτων. Και έτσι να περιορίσουμε την ισχύ και εφαρμογή της βασιλείας του παιδός

στα ανθρώπινα μερικά. Αλλά και εδώ πάλι επίσης η αναφορά στη θεωρία των Γνωστικών Αιώνων (Βαλεντινιασμός) είναι δεδομένη, όπως και στην ορθή σχέση του Υιού Λόγου του Θεού προς Αυτούς, λόγω της φύσης του έργου και του σκοπού του Ιππόλυτου.

Όστε τίποτα δεν πειθαναγκάζει τη νεωτερική ερμηνεία του συγκεκριμένου διπόλου του Ιππόλυτου εν σχέσει προς τον Ηράκλειτο. Αντιθέτως, ο Αιών, σε ένα κοσμολογικό πλαίσιο, έχει βεβαία την αναφορά στο Όλο του Ενός-Πάντων. Και η «βασιλήη» του παιδός παραπέμπει κατευθείαν στον Βασιλέα Δία, και στον Πόλεμο πάντων Βασιλέα. Οι αναφορές είναι κοσμικές, απευθύνονται στην κοσμική ολοκληρία, και δεν περιορίζονται στα μερικά. Και άλλωστε το πρόβλημα της τυχαιότητας του κοσμικού σωρού τίθεται και ανεξάρτητα από το B 52, με το B 124. Το δεύτερο από μόνο του κάνει την ερμηνεία μου του πρώτου ασφαλή. Φυσικά στο B 70 το «παιδων αθύρματα» για τις ανθρώπινες δοξασίες αντιτίθεται όπως ανέλυσα παραπάνω στη σοφία του Θεού Παντός, η οποία όμως πάλι είναι παιδική πεττεία. Κανένα πρόβλημα.]

Τα πάντα είναι Εν. Τα πάντα είναι ροές. - Τα πάντα είναι κάλλιστη αρμονία. Τα πάντα είναι σαρωματιές καθαυμένων, σωρός τυχαία χυμένων πραγμάτων. - Τα πάντα είναι το Σοφόν. Τα πάντα είναι ζαριές παιδός.

Και εδώ, σε ανώτερο επίπεδο, οι αντίθετες διατυπώσεις συμπίπτουν.

Νοούμε αυτή την υπέρτατη ταύτιση εναντίων διττά, πρώτον αντιλαμβανόμενοι τον μηχανισμό δια του οποίου επιτυγχάνεται και δεύτερον συνειδητοποιώντας τη φυσική της θεμελίωση.

Μια προκαταρκτική παρατήρηση πριν από αυτά. Οι τελικοί σκοποί δεν επιτυγχάνονται αμέσως και δια μιας, σαν αποτέλεσμα μιας δράσης πραγμάτωσής τους, αλλά με μια αιτιώδη αλυσίδα κρεμάμενη από μια αρχική πράξη που καταλήγει, αν το σχέδιο είναι εν όλω καλώς συλληφθέν, και εφόσον οι συγκυρίες δεν ακυρώσουν τους υπολογισμούς του, στο εφετό, στον επιδιωκόμενο σκοπό. Και οι θεοί, ακόμη και ο Ζευς, έτσι υποχρεώνεται να δράσει για να επιτύχει το επιθυμητό αποτέλεσμα. Το θέμα τίθεται π.χ. εξαρχής με αυτόν τον τρόπο στην Ιλιάδα: με μια περίπλοκη συρροή αλληλένδετων καθορισμών Διός δ' ετελείετο βουλή. Παρά τη βίαιη επιτιμητική του στάση προς τον Όμηρο, ο Ηράκλειτος συνάδει ως προς τη δομή της τελεολογίας αυτής, αλλά υπερθεματίζει αποφασιστικά. Το πλάνο πρέπει να είναι συνολικό για όλον τον κόσμο, όχι μόνο φερ' ειπείν για την τιμή του Αχιλλέα ή την τύχη της Τροίας. Το θείο σχέδιο καλύπτει τα πάντα, είναι Κοσμικό. Η Γνώμη του Σοφού Ενός κυβερνά τα πάντα δια των πάντων. Ο εναρμονισμός των πάντων στο γενικό πλάνο της κοσμικής ύπαρξης, στη «Διοίκηση» των πάντων, είναι απόλυτος.

Πώς το σάρμα έικη κεχυμένων, πώς ο σωρός σκουπιδιών είναι Κόσμος κάλλιστος;

Η τάξη του σωρού δεν είναι έργο Σχεδίου και είναι έργο Σχεδίου.

Δεν είναι έργο Σχεδίου γιατί διατάσσει τον σωρό ο Πόλεμος. B53:

Πόλεμος πάντων μὲν πατήρ' ἐστι, πάντων δὲ βασιλεύς, καὶ τοὺς μὲν θεοὺς ἔδειξε τοὺς δὲ ἄνθρωπους, τοὺς μὲν δούλους ἐποίησε τοὺς δὲ ἑλευθέρους.

Το αγωνιστικό Ιδεώδες του Ελληνισμού, η υπέρτατη Προστακτική της Αριστείας γίνεται εδώ Κοσμολογική, Κοσμοδιατακτική αρχή. Η φυσική σύγκρουση των όντων μεταξύ τους, στην αυτοκατάφαση της ουσίας και της τελειότητας ενός εκάστου εξ αυτών, παράγει τον εναρμονισμό τους, την κάλλιστη αρμονία της κοσμικής ύπαρξης. Όλες οι ροές αυτοδιατάσσονται και συνυφαίνονται σε ένα πέπλο ύψιστης ομορφιάς. Το σχέδιο στο υφαντό είναι πανέμορφο. Ο σωρός των νημάτων έγινε κάλλος. Είναι σωρός σκουπιδιών και είναι παντελής κάλλος.

Ο Πόλεμος, ο Αγών, είναι η διατακτική αρχή του Κόσμου. Είναι βασιλεύς και πατήρ πάντων,

ιδιότητες που παραπέμπουν κατ' ευθείαν στον Δία και στο Σοφόν Εν Πάντα, στο Κοσμικό Όλον, στην αυτοθεμελιούμενη ουσία, που θέλει και δεν θέλει να ονομάζεται Ζευς. Είναι κοινός ("ξυνός") όπως ο Λόγος του κοσμικού θεού, του Ενός – Παντός. Το πνεύμα του πολέμου, η Έρις, συνιστά την δικαιοσύνη εξασφαλίζοντας την εύτακτο διάταξη των πάντων. Ο Πόλεμος είναι δημιουργική αρχή, τα πάντα γίνονται αναγκαία κατ' έριν, όπως κατά τον κοινόν Λόγον του Όντος (B 1) και κατά την Γνώμην του Σοφού Ενός Παντός που κυβερνά τα πάντα (B 41). B 80:

εἰδέναι δὲ χρὴ τὸν πόλεμον ἔοντα ξυνόν, καὶ δίκην ἔριν, καὶ γινόμενα πάντα κατ' ἔριν καὶ χρεῶν.

Αλλά από το άλλο μέρος, ο Πόλεμος είναι αυτόματη αρχή αυτορρύθμισης. Και έτσι είναι Σχέδιο ως αποτέλεσμα και δεν είναι σχέδιο ως Γνώμη κυβερνώσα τα πάντα δια πάντων. Είναι και δεν είναι ο Κοσμικός Θεός. Στο προαναφερθέν B 67 ο Θεός, το Κοσμικό Όλον, το Εν-Πάντα, συνίσταται σε άπαντα τα εναντία, περιλαμβανομένης και της βασικής αντίθεσης Πολέμου-Ειρήνης. Οι δοξογραφικές παραδόσεις που αποδίδουν στον Ηράκλειτο περιοδικότητα κοσμικής δημιουργίας και εκπύρωσης αντιδιαστέλλουν τον Πόλεμο ως αρχή συστατική του Κόσμου της ενοποιημένης διαφοροποίησης προς την Ειρήνη ως αρχή της επανόδου των πάντων στο αρχέγονο πυρ.

Οι δοξογραφικές αυτές παραδόσεις δεν είναι ακριβείς. Συγχέουν τη Στωική θεωρία προς την πρωταρχή της στην Ηρακλείτεια θεώρηση του Κόσμου. Κατ' ουσίαν τις διαφεύγει η διάκριση που έκανε ήδη σαφέστατα ο Πλάτων [Σοφιστής, 242D (= A10)] μεταξύ των «συντονωτέρων Ιάδων Μουσών» (= Ηράκλειτος) και των «χαλαρωτέρων Σικελικών Μουσών» (= Εμπεδοκλής). Οι δεύτερες «εχάλασαν» (χαλάρωσαν) την αυστηρή αρμονία του αεί ούτως έχειν του Κόσμου, σε διαδοχική περίοδο φάσεων, όπου αυτά που συνυπάρχουν και συναποτελούν τον Κόσμο κυριαρχούν και χαρακτηρίζουν τη φυσική ύπαρξη το ένα μετά το άλλο. Στον Ηράκλειτο δεν μερίζεται χρονικά η παντέλεια και ολοκληρία του κόσμου σε δυο φάσεις όπου αλληλοδιαδόχως επικρατεί αφενός ο Πόλεμος και έτσι συντελείται η Διακόσμηση, αφετέρου δε υπερισχύει η Ειρήνη και εκπυρώνεται η φύση όλη στην αρχέγονη ουσία της. Αυτό είναι Στωικό, αλλά όπως παρατήρησε ο Πλάτων πριν τον Στωικισμό, ευρίσκεται η ιδέα του στην Εμπεδοκλείου θεωρία της Μεγάλης Κοσμικής Περιόδου ταλάντωσης μεταξύ του Ομογενούς Σφαίρου και της Απόλυτης Διάσπασης, με την κίνηση του Κοσμικού Εκκρεμούς να διατρέχει δυο φάσεις όπου διαδοχικά επικρατεί η Φιλία και το Νείκος, η Ειρήνη και ο Πόλεμος καθ' Ηράκλειτον. Αυτό είναι ερμηνευτικό λάθος χαλαρής σύλληψης ως προς τον Ηράκλειτο, που άρχισε ο Αριστοτέλης (Περὶ Οὐρανοῦ, A10, 270b12 sqq.: Φυσικά Γ5, 205a3. V. A10).

Ο Πόλεμος είναι η Ειρήνη. Είναι η ίδια οδός. Και όπως η χορδή του τόξου και της λύρας, εντεινόμενη προς τη μια κατεύθυνση δημιουργεί δυναμική ροπή προς την άλλη, επιτελώντας δι' αυτής της εναντιοδρομίας και παλιντονίας το οικείο έργο της, έτσι και στο κοσμικό σύστημα ο πόλεμος δημιουργεί ευσταθή ειρήνη και η ειρήνη προϋποθέτει ανεμπόδιστο πόλεμο.

Ο πόλεμος είναι και δεν είναι ο Θεός που θέλει και δεν θέλει να ονομάζεται Ζευς, είναι και δεν είναι το Σχέδιο, ο Λόγος του Παντός που διοικεί πάντα δια πάντων.

Φθάσαμε στο σημείο όπου το Σύστημα του Ηράκλειτου χρειάζεται τον τελικό λίθο στην κορυφή του θόλου που συγκρατεί όλο το οικοδόμημα. Και αυτήν την καίρια αποκάλυψη της Κοσμικής θεωρίας δίνει ο Ηράκλειτος σε έναν αφορισμό έξοχα δυναμερούς κάλλους, με μεγαλόπρεπο ρυθμό. B 30:

κόσμον τόνδε, τὸν αὐτὸν ἀπάντων, οὔτε τις θεῶν οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἄλλ' ἦν ἄει καὶ

ἔστιν καὶ ἔσται, πῦρ αἰζῶν ἀπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρα.

Το ὄντως ὄν εἶναι ζωντανή, αἰώνια φωτιά που ανάβει καὶ σβήνει ἐδῶ κι ἐκεῖ με ρυθμό. Το μέτρο της ἀφῆς καὶ της σβέσης της εἶναι το Μέγα Σχέδιο τοῦ Κόσμου, ἡ Κοσμικὴ τάξη. Εκεί καὶ τότε που σβήνει ἐρχεται στὴν ὑπαρξὴ ἀντ' αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ ἡ ποικιλία τῶν φαινομένων τοῦ κόσμου. Τα πάντα εἶναι ἀνταλλαγὴ τοῦ πυρός, τῆς ἐσχάτης πραγματικότητος τοῦ κόσμου, ὅπως ὅλα τα πράγματα εἶναι ἀντικαταλλαγὴ τοῦ χρήματος, τοῦ νομίσματος. Αὐτὸ ἰσχύει τα πάντα κατὰ ὁρισμένα μέτρα ἀνταλλαγῆς. B 90: πυρὸς τε ἀνταμοιβή τὰ πάντα καὶ πῦρ ἀπάντων ὅκωσπερ χρυσοῦ χρήματα καὶ χρημάτων χρυσός.

«Χρήματι» εἶναι τα πράγματα, τα χρηστικά, τα χρήσιμα, δηλαδή τα «ἀγαθὰ» τῆς σύγχρονης οικονομίας που τηρεῖ τὴν κλασσικὴ ἰδέα ὅτι ἀξία εἶναι ἡ χρησιμότητα. Χρυσός εἶναι τὸ μέτρο καὶ ἡ ἀποθήκευση ἀξίας καὶ ὡς νόμισμα τὸ μέσον ἀνταλλαγῆς συγκεκριμένων ἀξιών ἐναντὶ τῆς γενικῆς καὶ ἀφηρημένης καθ' αὐτῆς ἀξίας. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ἡ πλήρης γενικὴ θεωρία τοῦ χρήματος ὅπως τὴν ἔχω ἀναπτύξει πολλαχοῦ καὶ πολλαχῶς προϋποτίθεται ἤδη ἀπὸ τὸν Ηρακλείτειο αὐτὸ ἀφορισμό. (Cf. Πλάτων, Νόμοι, VIII, 849E: ἁλλάττεσθαι νόμισμά τε χρημάτων καὶ χρήματα νομίσματος).

Για τὸ πῶς ἀκριβῶς ἡ ἐμμετρος, κατὰ Λόγον καὶ Σχέδιο, σβέσις τοῦ Πυρός δημιουργεῖ τα λοιπὰ πράγματα τοῦ κόσμου τῆς φυσικῆς ὑπαρξῆς, ὁ Διογένης Λαέρτιος, στὴ δοξογραφία τοῦ Ηρακλείτου που ἀντλεῖ μάλλον ἀπὸ τὸν Θεόφραστο, σχολιάζει: «πῦρ εἶναι στοιχεῖον καὶ πυρὸς ἀμοιβὴν τὰ πάντα [B 90], ἀραιώσει καὶ πυκνώσει [τὰ] γινόμενα· σαφῶς δὲ οὐδὲν ἐκτίθεται» (IX, 8 = A1 p. 141.17-9).

Τὸ μοντέλο τῆς πύκνωσης καὶ ἀραίωσης ὡς μηχανισμοῦ μεταβολῆς τῶν κοσμικῶν στοιχείων εἰς ἀλλήλα ἦταν κοινὸ στὴν Ἰωνικὴ φυσιολογία. Ἀλλὰ με τίποτε δὲν ταιριάζει στὸν Ηράκλειτο νὰ ἀκολουθήσῃ ἐδῶ τὴν πεπατημένη. Ὁ ἴδιος τὸ ἀφόρισε, B 74:

οὐ δεῖ <ὡς> παῖδας τοκεῶνων, τοῦτ' ἔστι κατὰ ψιλόν· καθότι παρελήφμεν.

[«δὲν πρέπει νὰ κάνουμε "σαν παιδιὰ τῶν γονέων τους", που σημαίνει δηλαδή στα λιανὰ: ὅπως παραλάβουμε»].

Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι οἱ μετέπειτα ἐρμηνευτὲς καὶ ἡ δοξογραφικὴ παράδοση δὲν ἐνόησαν τὸν ἰδιαιτέρου μηχανισμό μεταβολῆς που ὁ Ηράκλειτος θὰ «εσήμαινε», χωρὶς νὰ πει οὔτε νὰ κρύψει, ὅπως ὁ Θεός ἐν Δελφοῖς, B 93:

οἶ ἀναξ, οὐτὸ μαντεῖόν ἐστι τὸ ἐν Δελφοῖς, οὔτε λέγει οὔτε κρύπτει ἀλλὰ σημαίνει.

Ὁ Ἄναξ, ὁ Βασιλεύς, ὁ Παις, ὁ Ζεὺς, ὁ Ἀπόλλων, τὸ Σοφόν, πολλῶν ὀνομάτων μὴ ὑπόστασις πυρὸς αἰζῶν.

Πλησιάζουμε στα ἐνδόμυχα τῆς σκέψης τοῦ περὶ τοῦ κοσμικοῦ μηχανισμοῦ στὸ B 31. Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς διασώζει τὸ ἀπόσπασμα με σχολιασμό, εὐθὺς μετὰ τὴν ἀναφορὰ τοῦ B30, καὶ τονίζει μάλιστα ὅτι ἀκολουθοῦσε ἀν' ὅχι ἄμεσα, πολὺ κοντὰ («ἐπιφερόμενα») τὸ B30 στὸ κείμενο τοῦ Ηράκλειτου. Τα σημάδια λοιπὸν εἶναι ὅτι ἐδῶ πρέπει νὰ ψάξουμε γιὰ τὴν ἀποκάλυψη. B 31:

πυρὸς τροπαὶ πρῶτον θάλασσα, θαλάσσης δὲ τὸ μὲν ἥμισυ γῆ, τὸ δὲ ἥμισυ πρηστήρ.

Πρηστήρ εἶναι καταιγίδα, θύελλα ἰσχυρότατου ἀνέμου ἢ ἀνεμοστρόβιλος με ἀστραπὲς καὶ κερανοὺς. Ὡστε ἡ σβέσις τοῦ πυρός δίνει θάλασσα (οἱ πρῶτες τροπὲς τοῦ πυρός), ἡ δὲ θάλασσα εἶναι ἴσο μείγμα ἀπὸ γῆ καὶ ἀνεμοθύελλα φορτισμένη με πυρ (με ηλεκτρισμό!).

Ἡ ἰσότης τοῦ μείγματος σημαίνει ὅτι κατὰ τὶς μετατροπὲς που συνιστοῦν τὴ διαφοροποίησιν τοῦ κόσμου τηροῦνται μέτρα καὶ ποσοτικὲς ἀναλογίαι. Καὶ πράγματι τὸ τονίζει αὐτὸ ὁ Κλήμης στὴ συνέχεια τοῦ ἀναφερόμενου χωρίου ἀπὸ τοὺς Στρωματεῖς τοῦ (V 105, ii, 396.10 sqq. Stählin) παραθέτοντας ἕνα ἀκόμη σχετικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν Ηράκλειτο (στὸ B 31):

<γῆ> θάλασσα διαχέεται, καὶ μετρέεται εἰς τὸν αὐτὸν λόγον, οὐκοῖος πρόσθεν ἢ ν' ἡ γενέσθαι γῆ.

Ἡ ποσότητα τοῦ ὄντος μένει σταθερὴ καθ' ὅλες τις κοσμικὲς μετατροπές. Ἡ γῆ διαχέεται καὶ γίνεται θάλασσα στὴν ἴδια ποσότητα ποὺ ἦταν καὶ πρὶν γίνεи γῆ ἀπὸ θάλασσα. Τελικὰ ἡ ποσότητα τοῦ ὄντος (δεν λέω τῆς ὕλης γιατί εἶναι καὶ θεός) παραμένει αναλλοίωτη ὑπὸ τις μετατροπές τοῦ πυρός ποὺ συνιστοῦν τὴν διαφοροποιημένη ἐνότητα τοῦ Κοσμικοῦ Ὁλοῦ. Ἡ πλήρης καὶ ολοσχερὴς σβέση τοῦ πυρός εἶναι ἡ γῆ, τὸ ἀδρανές, παθητικὸ στοιχεῖο. Ὁ αέρας εἶναι σχετικὴ σβέση, καλύτερα ἓνα χαμῆλωμα τῆς ἐντασης τοῦ πυρός. Γι' αὐτὸ κινεῖται ὡς ἐν ζωῇ με τοὺς ἀνέμους, γι' αὐτὸ γεννᾷ ἀστραπές καὶ βροντές καὶ κεραυνούς. Ὁ πρηστήρ εἶναι ἡ ιδιώτατη φανέρωση τοῦ αέρος. Φαίνεται ἡ πύρινη καταγωγή τοῦ. Ὁ αἶρ εἶναι ἀδύνατο πυρ.

Ἀντιθέτως ἡ θάλασσα εἶναι σβέση τοῦ πυρός, ἀν καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ αὐτὴ εἶναι πρηστήρ. Γι' αὐτὸ ἡ θάλασσα καὶ τὸ υγρὸ ἔχει δραστηκὴ ἰσχὺ, ἐνεργητικὴ δύναμη νὰ πράττει καὶ ὄχι μόνον νὰ πᾶσχει.

Αὐτὴ εἶναι ἡ φυσιολογία τοῦ Ἡράκλειτου. Ἡ θεωρία τῆς γραμμικῆς μεταβολῆς κατὰ πύκνωση καὶ ἀραιώση στὴ σειρά πυρ-αἶρ-ὕδωρ-γῆ καὶ τανάπαλιν εἶναι συνήθης μετακλασσικὰ καὶ προσάπτεται δοξογραφικὰ στὸν Σκοτεινὸ φιλόσοφο τοῦ πυρός (B 76), ἀλλὰ δεν ταιριάζει με τὴν κεραυνώδη φύση τῆς Ἡρακλείτειας σκέψης. Θα δοῦμε στὸ ἐπόμενο Κείμενο Σκέψης ὅτι ἡ ἐρμηνεία μου ἐνισχύεται καὶ ἐνισχύει τὴν ὀρθὴ κατάληψη τῆς Ἡρακλείτειας ψυχολογίας (cf. B 36 καὶ B 77).

Ἀπτόμενο καὶ σβεννύμενο με μέτρο καὶ ρυθμὸ τὸ πυρ δημιουργεῖ τὴν ποικίλη διαφοροποίηση τοῦ Κοσμικοῦ Παντός, τὸ ὁποῖο κυβερνᾷ συνεχόντας τὴν τάξη τοῦ με «σιδηρὰ χεῖρα», με χτύπημα μαστιγίου, με «πληγὴ» (πλήττω). B 11:

πάν γὰρ ἐρπετὸν πληγῇ νέμεται.

Τὰ πράγματα (ὅ,τι ἐρπεῖ, δηλαδὴ κάθε τι πλὴν τοῦ πυρός) νέμεται καὶ βουκολεῖται καὶ ποιμαίνεται με τὴν πληγὴ τοῦ κέντρου ἢ τῆς ράβδου. Τὸ Πυρ διοικεῖ, κυβερνᾷ, ποιμαίνει τὸ κοσμικὸ ὅλο. Τὸ πυρ εἶναι ὁ ἀπόλυτος δράστης, τὸ πλήρως ἐνεργητικὸ ὄν. Τὸ σημαίνει αὐτὸ ὁ Ἡράκλειτος στὸ B 64:

τὰ δὲ πάντα ὀιακίζει Κεραυνός.

Ὁ Κεραυνός, ἡ βιαιότητα τοῦ Πυρός, πηδαλιουχεῖ τὰ πάντα τοῦ Κοσμικοῦ Ὁλοῦ. Καὶ πάλι δια τοῦ Κεραυνικοῦ χαρακτήρα σημαίνεται ὁ Ζεὺς, ποὺ εἶναι καὶ δεν εἶναι τὸ Ἐν Πάντα.

Ἀλλὰ τοῦ πυρός εἶναι φυσικὸ ἰδίωμα ὁ κεραυνός. Ἡ ἀλληγορία εὐρίσκεται ἤδη ἐν πλῶ με ἀναπεπταμένα τὰ ἱστία πρὸς τὸν λιμένα τῆς ταύτισης φιλοσοφίας καὶ θρησκείας. Τὸ βιβλίο τῶν ἀποκαλύψεων τῆς ἀλήθειας ἀνέθεσε ὁ Ἡράκλειτος στὸν ἐν Ἐφέσω θαυμαστὸ Ναὸ τῆς πότνιας περιωνύμου Ἀρτέμιδος.

Οι συναντήσεις των Σεμιναρίων γίνονται στην Αίθουσα Διαλέξεων του Μεγάρου Λόγου και Τέχνης, Πλατεία Γεωργίου Α', 2ος όροφος.

Μετά την ομιλία ακολουθεί διεξοδική, ανοικτή συζήτηση.

Η εισοδος είναι ελεύθερη.

Η Λακωνική Εκδρομή

Την λήξη και το τέλος του εφετινού Κύκλου Σεμιναρίων θα σημαδέψει η μεγάλη περιήγηση της Λακωνίας με επίκεντρο την Μονεμβασία.

Αρχαία κατάλοιπα, χώροι μέσων χρόνων, τοποθεσίες ιστορικής σημασίας, παραδοσιακές παρουσίες, φυσικά αγλαίσματα, η ολοκληρία περιβάλλοντος πνέοντος πνεύματος, θα πτερώσουν και τροφοδοτήσουν τις ψυχές μας και θα θέλξουν τις αισθήσεις μας σε νοερές και σωματικές απολαύσεις.

Η μόνη έμβαση στα Μυστήρια του Είναι γίνεται δια της Πύλης της Ολοκληρίας.

Την ουράνιο και ωκεάνιο Μον-εμ-βασία θα διερευνήσουμε δια της γεωγραφικής.

Η περιαγωγή θα αρχίσει αυτήν την Κυριακή 22 Ιουλίου.

Περισσότερα θα προσημάνω την Πέμπτη.

Για συνεννόηση ενδιαφερομένου και συμμετοχή βουλομένου ας ειδοποιηθῶ.